

Kőbányai János Cinkosok helye

A HOLOKAUSZT FÖLDJÉN

Békében élni a halottainkkal, a múltunkkal, kigyógyulni a traumáinkból, s e gyógyulás folyamatában megteremteni és továbbadni magunkat és kultúránkat – ez minden nemzedék feladata. A holokauszt azonban túl nagy, s ezért továbbadhatatlan és feldolgozhatatlan megrázkódtatásnak tűnik, s már több nemzedék lelkében nyitott és gennyedző seb. Azokéban is, akik meg sem születtek, amikor megesett – noha mindent és mindenkit meghatározott ez az esemény, ami utána következett. A holokausztnak Magyarországon máig nincs helye, sírja, nyugodt emléke: emlékhelye. Temetetlen halottai lidércként riogatják, rombolják lehetőségeinket és minőségünket. Ha a kerek évfordulók valami megkönnyebbülést, behegedést hozhatnak, akkor a hamarosan a nyakunkba szakadó 60. évforduló nem ígér ilyesmit. Épp ellenkezőleg: csak a fel-felvakart seb pizskálása, s nyomukban a seb továbbbűszködése prognosztizálható.

Helyzetem és szerepem a „kint is, bent is” borotvaélén táncol. A Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely létesítéséért felelős kuratórium tagjaként e testületnek sem az úgynevezett „munkájával”, sem tagjai összetételével (legelőször is a sajátoméval) nem értek egyet. Zsidó és magyar vagyok. Ez pedig – lehet, csak ebben az ügyben – teljesen *skizofrén* állapothoz vezet. A Holokauszt Múzeum és Emlékhely létesítésének kifejezett célja az emlékezés. Ez így kevés: itt (sem) lehet általános alanyt használni. Ki emlékezik? Én? A zsidó? Akinek tekintélyes számú felmenőjét ebben a történetben elpusztították, s akinek az életét (a húgom gyerekeiét is) kimutathatóan behatárolta ez a tapasztalat – mint mindenkiét, akit a „huszadik század botránya” zsidó beosztásban talált. (Függetlenül attól, hogy ő maga hogyan és miként azonosítja magát vagy őt miként azonosítják.) Vagy azok emlékezését, akik a holokausztot elkövették,

tétlenül szemlélték vagy tettek ellene? Minden igyekezet, ami a történet szereplőinek a nevét és szerepét összemossa – ahelyett, hogy azt élesen elkülönítené, s tényeit az emlékezés sziklafalába vésné – a hazugság forrása. Bármily fájdalmas legyen is a szembesülés az egykori vétekekkel, gyilkos közönnyel, az csak egyszer fáj – mint a viperamarást kikanyarító vágás. Inkább, mint bevárni a gyógyíthatatlanul szétáradó méreg méregbiztos hatását. (Érezhetően is, ifj. Hegedűs felmentésének, az egész jogrendszert s a magyar szellemi életet lebénító képében.) A hazugság nem vezet katarzishoz, esztétikai magassághoz: s ami érdekében emlékeznénk: gyógyuláshoz. Zsidóként részt venni a saját magam traumája feloldásában, anélkül hogy ebben az interakciót igénylő folyamatban társra találnék, annyit jelent, mint partner nélkül szeretkezni.

Ilyen partner nélküli vállalkozás a *Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely* létesítése. Így indult és ez nem változott fennállása nyolc éve alatt, s most révbe érni látszó karrierje során sem – ahogy ritkán jelenik meg az elképzelt kedves a valóságban is attól, ha erősen akarjuk. Ez az emlékezés az oly megalázóan szerencsétlen folyamatba tartozik, amikor a zsidók szereték volna kikönyörögni, kierőszakolni, hogy a magyar nép kérjen tőlük bocsánatot. Ahelyett, hogy szembesülnének azzal, hogy ez most, ezért vagy azért nem megy. Elismerem, hogy a megkövetés gesztusának hiánya zavaró, sőt az ittlét legitimálását is megkérdőjelezi. Ha ez van, ezt kell szeretni. Vagy nem. És nem elképzelni a kedvest az önkielégülésig, amint azt teszi, amit kívánunk tőle. Ez szégyenletes és férfiatlan.

A Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely ügyét egy néhány öreg zsidóból, majd a hozzájuk csapódott, helyüket kereső, képzetlen zsidó fiatalokból álló csoport kezdeményezte és erőltette. Hogy került be ebbe az iniciatívába a

Mazsihisz egy ingatlannal (a Páva utcai zsinagógával)? Talán azért, hogy dacára a kommunizmus éveiben lebontott, összeomlott, vagy eladott, vagy bútorraktártól vívóteremig lealacsonyított egykori zsinagógáknak, a megmaradtakat sem tudja fenntartani, noha fáj a szíve értük. (Leginkább a ma is hányódó sorsú világszép Rumbach zsinagógáért – amelyért – a tévútnak magam is bedőlve – én is harcoltam, hogy akkor legalább legyen a holokauszt emlékezetének helye ott.) A hivatalos zsidóság a zsinagógák fizikai állagát azért nem tudja biztosítani, mert – *ez a tény és összefüggés tartozik ide* – a zsinagógák népe elpusztult, és a magyar holokausztban tette ezt. A túlélők fele (200 000-ból 100 000) elhagyta a holokauszt földjét 1945 és 1956 között, mert nem tudott e borzalmas narratíva helyén tovább élni. Ezért az összes ilyen emléket a magyar államnak illene fenntartani – akkor is, ha ezeknek az épületeknek ma nincs népük. Ez lenne az emlékezés igazi, mert tettekben megnyilvánuló formája. (Mint Németországban.) A holokauszt narratívájának feldolgozatlanságával nem lehet egészségesen tovább élni. Ott, ahol 60 év után sem sikerül a narratíva szereplőit megnevezni, s a történet expozícióját, tárgyalását felvázolni, hogy eljussunk a befejezéshez, s végre belefoghassunk egy új narratíva írásába-élésébe. A posztmodern szövegalandzsa nem ismer történelmet, tényeket, történetet – csak véleményeket és idézeteket. Ez állítólag egy szövegtextúrában borzolja az érzéseket, de élő emberek vonatkozásában az illúzióig sem lövell.

A gazdag és nívós vallási, szociális és oktatási infrastruktúrát, amelyet a magyar zsidóság rövid 100 év alatt felépített, a maradék néhány ezer – mert a valláshoz vagy a zsidó létformához nincs többnek köze – értelemszerűen nem tudja el- és fenntartani. Úgy bánni a szerencsétlen és megalázott zsidókkal, mint a többi felekezettel, aminek tagjait nem mészárolták le, s amelyeknek túlélői nem szenvedték el a siralomház-traumát, ez a hazugságnak az egyik vonulata, ami a Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhelyhez kapcsolódó *emlékezeteltérítésben* összegződött. Minden túlélőt nemcsak metaforikusan kell halálraítélni tekinteni: erről határozott az ország akkori törvényei és teljes közigazgatási szervezete. A tény, hogy az ország mégsem maradt *judenrein*, az a külföldi, s később – akár a törököktől föl(meg)szabadító Habsburgok – elnyomónak bizonyult hatalom

gyors érkezésének volt köszönhető, s nem a magyar nép erejének vagy képviselői döntésének. A magyar holokauszt katarzisos feloldására egyik politikai rendszer sem tett kísérletet – és ami legfájdalmasabb: a jelenlegi, oly apuka nélkülien magára hagyottan szabad magyar társadalom sem. E nagy pillanat és lehetőség sem hozta el a Magyarországon (*a holokauszt földjén*) való ittmaradásnak a visszamenő hatályú legitimálását. Épp ellenkezőleg, a kommunizmus diktatórikus, de bizonyos szempontból kellemes, mert nem szembesítő tompa kábulata után felébredve azt kellett látni, tapasztalni, hogy az Auschwitzba tartó vonatot hangosan és nyilvánosan visszakívánni, ha nem is szép, de legitim kívánság. Sem a magyar társadalom, sem annak változó színű kormányzatai nem tudnak, sőt úgy tűnik, nem akarnak ellene tenni semmit. Emlékezni sem. (A rendszerváltás után 15 évvel nincs közterületen holokauszt-emlékmű! Varga Imre gyönyörű fűzfája zsidók pénzén, zsidók belső terében lett felállítva.) Elismerem – saját gyötrődéseim, s talán a város neve, ahonnét ezt az írást keltezem: ama „kint is, bent is”-lét legkülső köre rá a példa –, ezzel szembesülni borzalmas, majdnem lehetetlen.

De akkor sem szabadott volna hazudni, s belemenni a végzetesen csöbbe: kierőszakolni a magyarok (a magyar társadalom) helyett a nekünk kijáró, a saját életünk legitimációjához oly „mindennapi kenyérként meg nem adatott” gesztust. Nem hazudhatunk magunknak éltető szeretetet. Épp ellenkezőleg: ezzel csak a szeretetlenség már 160 éve nyomasztó, kompenzálásra készített folyamatát prolongáljuk.

A holokauszt emlékét szereplőtlenítő igyekezetből lett az, ami oly kivédhetetlenül (s bizony általános alanyban megfogalmazottan) megvalósulni látszik. A zsidók kezdeményezéséből, a zsidók körbezárt és félreeső ingatlanán, a zsidók templomából (miért nem a Bazilikából? ott hitelesebb lenne) és javarészt zsidókból álló – én is ezen az alapon kerültem oda – népes kuratórium (meg)vezetésével fogja most már leasszisztálni a holokauszt eltussolását. A kormányzatok – Fidesz- és Szocialista–SZDSZ-team munka – ráépültek e megoldásra. Nem teljesen saját akaratukból, hiszen jó modorral nehezen utasíthatták el az *Auschwitz Alapítvány* presser group ügyködését. (Ha nem domborítja is ki a média a folyamatot: a 30 000 forintos kárpótlás ötlete a Horn-kormánytól indult, s a Fidesz megtízszerező emelése után újra az

MSZP–SZDSZ-érában jutott odáig, hogy a megemelt összeget már igen keveseknek lehet majd kifizetni.) A suba alatt folyó, a társadalmi nyilvánosságot és persze támogatottságot teljesen kizáró erőszakos igyekezetet jól jellemzi, hogy amikor az Auschwitz Alapítvány közalapítvánnyá változott, az emlékezés gyakorlati lebonyolítását egy minden szakmai képzettséget és gyakorlati tapasztalatot nélkülöző, s ami lényegesebb: minden súly nélküli fiatalemberre és ismeretségi körére bízta. Ebből a keretből bontható ki az ellehetetlenülés általánosabb érvényű narratívája. Konszenzus nélküli, gyorsan, a kormányzati ciklusonként összedobott emlékezésre hivatott intézmények versenyeznek egymással és az idővel. Társadalmi diskurzussal nem bíbelődve – szereti, nem szereti: ezt kapja-eszi – több száz évre betonozódnak be a nemzeti azonosságot érintő talapzatai – percléptékű-érvényű-indítékú érdekek alapján. A degradáció legsekélyebb mélyére, s persze okára egy tudósításban bukkantam: (*Szombat* 2003/8-as szám) „...a záró beszélgetésről számolnék be, ami igencsak felkavart. *Kié a Holokauszt Múzeum?* – kérdezte a húzós cím. A kerekasztal résztvevői: Babarczy Eszter filozófus, Szerémi Gábor képzőművész, valamint Zsolt Péter (ügyvezető ig.h. a leendő Múzeumból – a polgári foglalkozásáról-végzettségéről sejtelmem sincsen. Annyit hangsúlyozott ugyan, hogy személy szerint nem ért hozzá, bár tanították neki a holokausztot – ez megnyugtató!). Babarczy Eszter volt a szószóló, és bizonyos logika szerint okosan, ám számomra jegeces hidegséggel és érzéketlenséggel azt adta elő, hogy *nincs szükség múzeumra, azaz állami pénzen emlékezésre.* Merthogy »történelmi tények« nem léteznek – csak *interpretációk* vannak, azaz politizálás.”

Az el nem mesélt narratíva már az esztétika dimenzióiba füstölög, ugyanabba a légbe, ahonét Auschwitz kéményein történt ama nagy át-lényegülés. Forgács Péter hozzám, mint a kuratórium tagjához (és sokakhoz az internet révén) eljuttatott *PRO MEMORIA A Dunai Exodus installáció a Páva utcai Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központ ideiglenes nyitó kiállítása 2004-ben* című feljegyzésében leírja, hogy minisztériumi támogatással – tehát a kuratórium (jómagam) körén kívül – György Péter keveri a kártyát a háttérben, aki kortárs művészeti kiállítást képzelt a Páva utcai épületbe. Hogyan került György Péter és Babarczy Eszter esztéta a Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Köz-

pont közelébe? Korábban György Szabó István *A napfény íze* című filmje történelmi hitelességének a megkérdőjelezésével, Babarczy Kertész Imre Nobel-díja kapcsán fejtette ki a holokauszt emlékeknek, s annak zsidó jellegét megkérdőjelező (tehát *szereplőtlenítő*), s ezzel annak legitimációját kizáró nézetét. Az öngyűlöletüket esztétizmusban kompenzáló zsidók mellé a kormányzat a megvezettségére rádöbbsent és lemondott Vámos Tibor helyére a kuratórium élére egy manifeszt zsidót: zsidó intézmények és SZDSZ-stallumok másodvonalbeli szereplőjét (Székely Gábort) nevezte ki. E döntés abba az igyekezetláncolatba illeszkedik be, amely, akár az épület kijelölésével is, gettóba zárta a magyar zsidóság elpusztításának narratíváját. E folyamat következményeként a 60. évfordulóra nem lesz állandó kiállítás.

Tudatosan vagy csak a végzetes erők szerencsétlen összjátéka folytán, a Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központ ügye kudarcba fulladt. Ez is egy a rendszerváltás után elindított szép tervek közül, amely konszenzus hiányában ellehetetlenült. Kimondom: *olyan fájdalommas e meg nem valósulás, ami után ebben az országban nem lehet ép és szel élni.* Ugyanis ha a magyar holokauszt 60. évfordulója alkalmából ún. esztéták levezényelte képzőművészeti kiállítás lesz, akkor a holokauszt narratívája örökre elmondatlan marad. A 70. évfordulóra nem marad túlélő, nem marad élő személy, aki érvényesen megbékélhetne. A magyar holokausztra való emlékezés hajója – a megbékélésé – itt úszik el a szemünk előtt. Nem a múzeumé. A megbékélésé.

Kuratóriumi társaimnak azt javasoltam (a kb. húszoldalas, dokumentumnak szánt feljegyzésemet learchiváltam a *Múlt és Jövő* 2003/4-es számában), hogy haladéktalanul váltsa le a jelenlegi „apparátust”. Írjon ki pályázatot új igazgatói és munkatársi posztokra. Kérje fel a kormányzatot, hogy a kuratórium elnökének nevezzen ki olyan személyt, aki olyan kellő szakmai, politikai és erkölcsi múlttal rendelkezik, hogy ezt a kátyúba süllyedt vállalkozást kihúzhassa az ellehetetlenülés iszapjából. (Glatz Ferencet javasoltam – de más is szóba jöhet, de csakis az ő szintjén.)

Szóljon a kinevezés egy *minimális* és egy *maximális* programra.

A minimális program: – megadva a politikának azt, ami az övé – legyen egy nívós kiállítás a Páva utcában 2004. ápr. 15-ig, ahol a jelenlegi kormányzat kellőképpen lefényképezheti

magát. (A német kancellárt és az izraeli elnököt hívták meg a fotózásra. A Duna Tv-t már felkérték és költségeit finanszírozzák, hogy Washingtonból és Auschwitzból sugározzon élőadást a megnyitással párhuzamban.)

Ez a kiállítás azonban csakis a magyar holokauszt narratívájának elmondása lehet. (Ember Mária, a nagy sikerű Budavári Palotában rendezett kiállítás társrendezője otthoni telefonjáról és villamossal közlekedve szerezte meg az anyag jó részét.) Ugyanakkor a kormányzattal, a közvéleménnyel közölni kell, s kellő garanciát is kell kérni arra vonatkozólag, hogy ez a kiállítás egy kezdet csupán. Be kell ismerni, hogy a Páva rossz döntés volt. Nem lehet egy ilyen horderejű ügyet évfordulóhoz, kormányzati ciklushoz kapcsolni. Tehát a Páva-kiállítás nem a Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely ügyének kampány- és évfordulós aktualitású kipipálása lesz. Hiszen erre a Páva nem alkalmas. (Ezt A hazugság helye című, *Népszabadság*, 2003. nov. 4-én megjelent cikkemben kifejtettem. Egy mondatral összegezve: azért, mert nincs köze a holokauszt narratívájához.) A Páva és a diskurzusban oly fájdalmasan felmerült Rumbach zsinagógák épületei ennek a holokauszt igazi véghezviteléhez fizikailag is kapcsolódó térben (egy téglagyár vagy vasúti csomópont helyén) megépítendő múzeumnak és emlékhelynek, va-

lamint zárándok- (és nem turista-) központnak a társintézményei lesznek. Az egyik a holokauszt művészetét fogja folyamatosan bemutatni (de Ámos Imrével, Anna Margittal, Gedő Ilkával, Román Györggyel, Ország Livel kezdve), a másik pedig a magyar zsidóság oly különös, minden nemzetétől olyannyira eltérő történetét fogja elbeszélni – amely már a kezdetében, a reformkorban magában hordta a holokausztban megvalósult végzetét. (A most befektetett 1,7 milliárd forint nem hat meg. Ama kiállítás adatai majd mindenkit meggyőznek arról, hogy milyen roppant vagyont raboltak el a zsidóságtól a fasiszta és kommunista rezsimiek. Ugyanis a magyar holokauszt indítóoka nem a faji, vallási intolerancia volt, hanem a magyar zsidóság különös helye és szerepe. 600 000 emberélet, de egy szál emberé sem, fejezhető ki anyagi eszközökkel.) A megújult kuratórium tárgyalja le a Parlament és az oly sokak által máig véresnek látott kék Duna látószögében a magyar holokauszt áldozatainak az emlékművét – e magyar nemzetet leginkább megtestesítő természeti és ember emelte helyen és térben.

Az emlékezés kövét, mely gesztust gyakorolta a bibliai Jákob is, amikor kővel jelölte meg a helyet, ahol az angyallal viaskodott.

Jeruzsálem, 2003. november

KÉT LEVÉL

Hiller István
miniszter
NKÖM

Kedves Hiller István!

Fodor Gábor elődje óta minden elődjével volt valamilyen személyes kapcsolat. Ha korábbi előéletéből nem ismerne, akkor a *Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó szerkesztőjeként és a Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központ kuratóriumi tagjaként szeretnék bemutatkozni.*

Régebben készültem ezzel a jelentkezéssel, hiszen amint átvette a minisztériumot, láthatóan felgyorsultak és dinamikusabbá váltak ott az események, s arra gondoltam, hogy néhány, évek óta vajdúd és megoldást nem találó, ügyünkkel előhozakodom. (Egyszer egy internetes beszélgetésre is megpróbáltam bekapcsolódni.)

Ami miatt azonnal sürgősen jelentkezem, az a Holokauszt Múzeum ügye. Ebben a legfrissebb (itt mellékeltem) számban közölt „összefoglaló” nemcsak az álláspontomat rögzíti, de az eddigi fejleményeket is összefoglalja. Az eddigi új demokráciában eltöltött évtized arról győzött meg, hogy ilyen horderejű ügyek rendre elbuknak a demokratikus játékszabály működési formáiban. Marad (II. József óta) a felvilágosult uralkodó bölcs intézkedései.

Mint minisztert, a kormány tagját s a ma kormányon lévő párt egyik vezetőjét szeretném figyelmeztetni, hogy ennek a múzeumnak és emlékhelynek az ügye veszélybe került – és a jelenlegi szervezeti formájában nem hozhat kielégítő eredményt. A politika rosszul teszi, ha évszázadokra bebetonozza ezt a tragédia emlékeztétét – a „hazugság helyén” – ahogy ezt cikkemben neveztem. Arra kérem, hogy az év végi pihenésnek egy szelét szánja arra, hogy ezt a folyóiratszámot is tanulmányozva gondolja végig ezt a problémacsomót. És gombolja újra ezt az agyongombolt-bonyolított kabátot: és cselekedjék. Ha erre a döntésre jutna, szívesen segítenék az együttgondolkodásban.

Semmi esetre se elégedjék meg az évfordulóra összetákolat óraszlet előtt készített fotóval, s az se tévesse meg – ez a tény a kuratórium teljesítményénél is elszomorítóbb –, hogy a magyar értelmiség nem emelte fel a szavát az emlékezeteltérítés folyamatában. Vannak helyzetek, amikor ennek a rétegnek az alulteljesítését is korrigálni kell.

Ezt a kérést, vagy jelzést a magam történelmi felelősségének a tudatában tettem meg.

Nem szeretném, ha bármi olyan látzata lenne, hogy a levelem további részének van lenne a holokauszt emlékezete ügyén kívül az elsőbűz. Ami abból is kiderül, hogy a múzeum és emlékhely kérdésében a legelkeseredettebb módon próbálom meg átütni a nyilvános-

ság falát, s a jelenlegi „megoldás” ellen lázítani. (A hazugság helye a népszabadságos közlés alapján már franciául is megjelent.)

Mint az összeállításunkból is kitészik: a múzeum helye és a magyar holokauszt narratívájának a hiánya okozza azt a súlyos, minden magyar szellemi cselekvést lebénító betegséget (ezzel magyarázom a magyar értelmiség „cinkos” csendjét), amellyel ezt az emlékezetet gettóba zárja. Hasonló folyamat a holokauszt tényeinek vagy az előtörténetének: a kb. 150 évre tehető magyar zsidó történelemnek (s nem az ezeréves mesének, mint ezt szaktörténészként pontosan tudja) a teljes be nem ágyazottsága a magyar gondolkodásban, köztudatban. Ennek a folyamatnak is éppen 150 éves a története.

Jómagam és a Múlt és Jövő Kiadó (és más kiadók is) megpróbálták ezzel a folyamattal szakítani. A kiadó fennállása alatt több mint 120 könyvet jelentettünk meg. Ennek egy jelentős része a holokauszttal foglalkozott, vagy a holokausztban elpusztult alkotók munkáit aktualizálta. (Ebből kiemelkedik Pap Károly és Ámos Imre munkássága.) A pusztta megjelenésén kívül (amelyben a magyar állam különböző alapítványai is jelentősen a segítségünkre voltak) ezúttal sem (150 éve nem) tudtunk kilépni ama gettófalak közül (amelyek most a Magyar Holokauszt Múzeumot is, s az ott szerzhető információkat fenyegetik).

Egyrészt a szocialista és liberális sajtó elutasító s a nyilvánosságból kizáró tevékenysége miatt – ez egy önmaga farkába harapó folyamat, amely nem tartozik a politika körébe. (Hacsak a politika elmaradt gesztusai, intézkedései okán nem.) Másrészt, mert maguk a könyvek nem jutnak el az olvasóhoz. Az eljutás útja (még akkor is, ha adódott volna sajtóreceptió) a könyvtár. A közkönyvtár és az iskolai könyvtár. Ahova 10 éves ádáz küzdelem árán sem tudtuk eljuttatni a magyar és az egyetemes zsidóságról, s a történetük tragikus végéről: a holokausztról szóló ismeretanyagot.

Tudván, hogy ez az Oktatásiügyi Minisztérium feladata, ahol kollégájánál, Magyar Bálintnál (személyes ismeretség okán is) több kört futottam, s mégpedig hiába. A sorozatos kudarc okán fordulok önhöz. Azzal a régi, s az összes kormányzati ciklus során a politika (s a félig idetartozó Soros Alapítvány) felé elismert tervemmel, hogy a köz-, de különösen az iskolai könyvtáraknak fél áron vásároljon a kulturális kormányzat tőlünk egy „zsidó könyvespolcot” – ami tartalmazna: zsidó történelmet (különösen az 1848-as zsidó részvételt illetően), holokausztirodalmat, zsidóságtudományt, szépirodalmat (több antológiánk is van), valamint dokumentumirodalmat. Csak abból az egyszerű esetből kellene kiindulni, ha egy diák Kiskőrösön kap egy feladatot, vagy magának lenne kedve hozzá, hogy zsidó témáról írjon, akkor milyen irodalomhoz férhet hozzá?

Hangsúlyozom: ez a 120 kötetben felbalmozott szellemi kínos megvan: roppant pénz, munka fekszik benne, többek között a magyar államé. Mi hatalmas összegeket fizetünk, teljesítőképességünkön messze túl, hogy a raktározást, terjesztést megoldjuk (s a teljesen törvény- és Európa-ellenes, noha Magyarországon uralkodó – tessék egyszer a nagykörúton végigmenni – könyvbírák karmaitól is próbáljuk megóvni). Roppant érték megy veszendőbe – nemcsak erkölcsi, de anyagi értelemben is.

Talán nem tűnök túl konzervatívnak, ha még mindig a Gutenberg-galaxiában, azaz könyvekben gondolkodom. Noha arról is be kell számoljak önnek, hogy a jelenlegi kormányzat informatikai pályázatain egy fillér támogatást sem nyertünk, hogy a Múlt és Jövő folyóiratnál és könyvkiadónál 15 éve felbalmozott információkat digitális környezetben bozzáférhetővé tegyük.

Még mindig a holokauszt témájánál maradván (minden magyar zsidó üggyel foglalkozó probléma gyökere az) szeretném azt is megjegyezni, hogy ahogy a világ sok pontján (ott, ahol nem is

esett meg) van Holokauszt Múzeum (ahogy nálunk eddig nincs), úgy vannak holokausztkönyv-sorozatok. Amelyekben a holokauszt túlélői elmesélik, ami velük történt. (Az ilyen könyvek sokszor mélyebb, közvetlenebb s hatásosabb: azaz átélhetőbb információkat közölnek, mint a történelemlkönyvek.) Ezekben perzse mindenütt szerepelnek magyar túlélők visszaemlékezései (angolul, svédül, franciául és más nyelveken), de ezek soha nem jutnak el a magyar nyelvhez, a magyar olvasóhoz. Hozzám, zsidó könyvkiadóhoz igen – de itt az anyagiak bóján meg is áll a tudomány. S nem beszélék azokról az igen értékes tanúágokról, amelyek magyar nyelven, magyarországi szerzőktől érkeznek, s szintén nem lehet megjelentetni őket.

Arra kérem, hogy legalább a 60 éves évfordulóra tekintettel támogasson bárom ilyen, egészen különleges tanúág megjelentetését (kb. 100 oldalasak, képekkel) vagy legalább egy antológiában történő megjelentetésüket. Semmilyen alapítványhoz nem fordulhatok ebben az ügyben (a szerzők ismeretlenek) – s egy ügyben megalázó alapítványoknál kuncsorogni. (Sorozatokra pedig a jelenlegi formák alkalmatlanok.)

•
És még mindig a holokauszt témájánál maradván vetek fel egy szintén nem a közvetlen szakminisztériumához, de az érdeklődési körébe tartozó kérdést. A Felsőoktatási Pályázatoknál rendre pályázunk, s rendre elutasításban részeseülünk – a magyar értelmiség, tegyük itt hozzá pontosításul: a szocialista-liberális értelmiség alulteljesítése (vagy mondjak szellemi korrupciót?) okán. Olyan szerzők, mint Goldziber Ignác, Hannab Arendt, Jakov Katz és Heller Ágnes még pontot sem kaptak pályázataink során.

Kertész Imre Nobel-díja alkalmából beadtunk egy holokausztirodalomról szóló elméleti munkát (Sídra Ezrabtól, amit az elmaradt könyvpublikáció miatt csak a folyóiratban tudtunk megjelentetni – a MésJ 2005-as évfolyama számaiban). Hibetetlen, de az vem kapott pontot. Ahogy nem kapott pontot Jakov Katz monumentális alkotása (Tradition and Crisis) annak ellenére, hogy a világon őt tartják az egyik legnagyobb zsidó történésznek (talaly a Harvard adott ki róla emlékkötetet), s hogy magyar.

A holokauszt egyik legélesebb s reflektív elbeszélője Heller Ágnes. A Bicikliző majom című interjúkötetünk öt éve át is ütötte azt a falat, amiről itt beszéltem. (Nemzetközi sikert is ért el.) Szeretnénk újra megjelentetni (Heller Ágnes 75. születésnapja is indokolja), de – akár az első három kiadás esetében is – túl kicsik vagyunk abhoz pénzben és raktározási kapacitásban, hogy ezt úgy adjuk ki, s főleg olyan áron, ahogy kell. Új nemzedék nőtt fel az első megjelenés óta, s Heller Ágnest, ha olcsón ki tudjuk adni, mindenképp a kezükbe vennék az ő tanulságos, s az egész 20. századot átfogóan elemző életét.

Arra kérem, hogy e három könyvet a lehetőségein belül támogassa a 60. évfordulóra való tekintettel (itt is a könyvtármegrendelést tartanám a leghasznosabbnak – az állami támogatásoknak régen ezen kellene alapulniuk).

Jelentkezémet azzal kezdtem, hogy szinte valamennyi elődjével volt személyes kapcsolat. Engem nem befolyásolhatnak politikai előítéletek, pártfüggőségek – az én ügyem felüláll kormányokon, pártokon. S egyébként is: annak hiszek, amit megtapasztalok. Ezért a tisztesség okán ebből az alkalomból is le kell szögez-nem: eddig csak Hámori András sietett a segítségünkre, amikor a Cion bőlveai nyilvános terjesztése során (amelyet a szociális-liberális sajtó, a Népszabadság is, védelmébe vett) nyújtott gyors segílyt, hogy megjelentessünk egy könyvet, amely ennek a szellemi pornográfiának a hátterét leplezte. (Egyetlen recenzió nem támogatta, hogy hatást érjen el.)

Rockenbauer Zoltán segítségével, nemcsak a kiadónk szempontjából, hanem a holokauszt legnagyobb művésze, Ámos Imre műveinek a megjelenetése szempontjából. Négy kiadványt és két kiállítást (egyét Izraelben) támogatott, szinte kérés nélkül. Ha a művész neve kikerül a világba, az ő segítségének lesz köszönhető. (A Magyar Holokauszt Múzeum tervbe se vette, hogy az ő tanúságát előtérbe állítsa.) Noha csak az ő művei és élete (lásd utoljára, a vele kapcsolatos valamennyi dokumentumot össze gyűjtő forráskiadványunkat) egymaga olyan anyagot vonultat fel, amit a világ egyetlen hasonló küldetésű múzeuma sem.

Kedves Hiller István! Nem ismerem önt, ez a remélhetőleg válasza találó levelem az első kapcsolatfelvétel. Nagyon remélem, hogy megnyugtató választ fog adni – sőt (hað szólaljon meg belőlem a szerkesztő), hogy talán nyomdaképes választ is, amit a magam jelentkező, kapcsolatot, megoldást kereső levelem kíséretében lehet közölni a Múlt és Jövő következő, 2004. tavaszi számában, amely teljes egészében a magyar holokausztról fog szólni.

Tisztelettel:
KŐBÁNYAI JÁNOS*
a Múlt és Jövő főszerkesztője

Jeruzsálem, 2005. december 15.

*Kézjegyet feleségem aláírása bítelesíti.

(E levélre nem érkezett válasz.)

Cheer Elie Wiesel!

Depuis longtemps nous n'avons pas contacté. Depuis 2000 j'étudie, ici, à Jérusalem, et si nous nous rencontrions encore une fois nous parlerions en hebreu.

Cette fois je vous écrit à propos d'un sujet urgent – vraiment votre sujet – lequel attend votre intervention urgente et énergique et même radicale.

C'est l'affaire du destin du Musée et Memorial de l'Holocauste en Hongrie, que l'on veut ouvrir le 15 avril à Budapest à l'occasion du 60-ème anniversaire de l'holocauste hongrois.

Je vous passe ici des extraits de l'un des mes articles. Je suis dans le comité de cette organisation (Musée de l'Holocauste) – mais je ne suis pas d'accord avec aucun des pas que l'on fait.

Je vous demande d'intervenir. Je ne sais pas comment – mais très effectivement.

Bien sûr avec vos mots. Mais il faudrait être efficace. Si un ou même plusieurs journalistes recherchent et arrivent à écrire des reportages sur ce sujet, la situation pourrait changer. Si vous pouvez convaincre quelques grands journaux américains, ou français de rechercher cette affaire... C'est, je pense, pas seulement la cause des hongrois. Les juifs et même l'intelligence hongrois agissent très faiblement – malheureusement.

Je m'adresse à vous, car je trouve que c'est ma responsabilité d'empêcher cette bonte, ce détournement de la mémoire de l'Holocauste.

J'ai dédié le plus récent numero de Múlt és Jovo à ce scandale (Le lieu du mensonge – c'était le titre original de mon article), mais ma voix n'est pas suffisante.

Depuis longtemps je n'ai rien publié de votre plume. Je vais consacrer le prochain numero au 60-ème anniversaire de la Shoah hongroise. Je serais heureux si vous nous donniez un manuscrit, que nous publierions pour la première fois.

Depuis vingt ans nous sommes en correspondance. Et toujours nous parlons, de faire quelque chose ensemble. Si il y a un bon moment, c'est maintenant!

Je vous passe ici une brochure – qui donne un peu d'information sur le développement de Múlt és Jovo pendant les dernières années. Le Múlt és Jovo – lequel a commencé avec votre article: Être juif.

Je vous souhaite un très heureux hannuka et j'attends votre réponse – et votre action.

Avec toute mon amitié:
JÁNOS KŐBÁNYAI

(E levélre nem érkezett válasz.)

TISZTELT KURATÓRIUM MÁSODSZOR!

Tisztelt kurátor társaim!

Megfogadom Darányi András javaslatát és e-mailen rendszeresen fogok jelentkezni a soron következő kuratóriumi üléseken. Ettől függetlenül is kötelességemnek érzem, hogy ha a nyilvánosság előtt exponáltam álláspontomat ebben a szerintem döntő jelentőségű ügyben, akkor mindent meg fogok a továbbiakban is tenni, hogy ennek hangot adjak. Ha az itt lefektetettek nem is számítanak szavazásnak – feltétlen ragaszkodom, hogy szerepeljen a kuratóriumi ülés dokumentumaiban, és a jegyzőkönyv tgyen rá utalást.

Vámos Tibor lemondó levele is arról győzött meg, hogy helyesen tettem a kuratórium tevékenységének radikális bírálatát. Sőt: az is az ügy javát szolgálja, hogy innen távolból, noha a holokauszt következményeinek napról napra való megtapasztalásából nézhetem közös ügyünket. (Noha ifj. Hegedűs felmentésének ügye, gondolom, felrá-

zó lehetett.) Igen üdvösnek érezném, ha a kuratórium munkája az (ön)kritika jegyében folytatódna.

a) Előző feljegyzésem szellemében ellenzem a jelenlegi ülés napirendjét. Csak az állandó kiállításról kell tárgyalni, s annak az utolsó pillanat utáni megvalósítására kell koncentrálni. A kész történezműkonceptió (a magyar holokauszt narratívája) vizuális megjelenítésére kell a jelenleg ezzel megbízott Megvalósítási Iroda vezetőjét szorítani, vagy ha erre nem hajlandó, mást ezzel a feladattal megbízni. (Persze vizsgálni kell, s az alapítvány dokumentumaiban feltüntetni, hogy erre eleddig miért nem került sor?)

b) Ragaszkodom ahhoz, hogy a kuratórium foglaljon állást a múltkori feljegyzéseimben foglalt minimális és maximális programmal kapcsolatban. Ismerje el, hogy a Páva egy ideiglenes megoldás, s ragaszkodjon a Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely nem szakrális környezetben való elhelyezéséhez, s mégpedig egy olyan helyhez, amelynek köze van a magyar holokauszt narratívájához.

Amennyiben erre a jelenlegi kuratóriumi elnök nem hajlandó (láthatóan nem, épp ellenkezőleg: a jelenlegi állapot „levevényelésében” látszik érdekeltnek), akkor a kuratóriumi társaknak továbbra is indítványozom, hogy egy olyan

Beszéd-törredék
1944

Ha már magukat elviszik, legalább velünk tegyenek jót, mi szegény emberek vagyunk, maguknak meg már úgyis mindegy, átküldjük majd a gyereket, Isten vigyázzon magukra, minden meglesz, ha visszajönnek.

személy kinevezését kezdeményezze a kormánynál, aki ezt az általam vázolt maximális tervet támogatja, s hajlandó ebben az ügyben harcolni, és a magyar társadalmat és politikát mozgósítani. Egyébként is szerencsés lenne, ha ez a személy nem zsidó, és nem politikus lenne.

c) Ahogy a november 4-i ülésen a teljesen komikus közvélemény-kutatást a kuratórium levette a napirend-

ről, úgy javaslom, hogy a filmmel se foglalkozzék. Lehet bármilyen zseniális ez a film. Nem vagyunk ilyen helyzetben. Nincs megfelelő emlékhelyünk, s nincs kiállításunk. Az – általam nem elfogadott – költségvetés tanúsága szerint nem szakemberek vezetésével folyó kutatásokra mennek ki pénzek. Amíg nem állt fel a szervezet, amíg nincs biztosítva a 60. évforduló kiállítása, addig az alapítvány nem fungálhat „pénztárként”.

d) A továbbiakban azért sem értek egyet az ülés napirendjével, mert nem a kuratórium feladata kiállításokról vitatkozni. A kuratórium java része nem szakemberekből áll. A kuratórium feladata, hogy megkeresse és kijelölje a szakembereket és ellenőrizze, hogy a munkájuk előrehalad vagy nem, s nem szakmai véleménymondás. Különösen sérelmes ez akkor, amikor a kuratórium felkérésére elkészült történelem-muzeológus bizottság koncepcióját és szakanyagát nem bocsátották vitára. Nem a kuratórium tagjainak a vitájára, hanem szélesebb szakmai és laikus vitára – magyarul: a magyar társadalom megszólítását, az emlékezetbe bevonását kellett volna a kuratóriumnak koordinálnia.

e) A meghívó előzetes értesítése szerint napirendi pont lesz a Jad Vasem Auschwitz-könyvének magyar nyelven való megjelentetése. Az előző feljegyzésemben is említettem, hogy bármilyen könyvet könyvkiadóval célszerű megjelentetni. Ezt a könyvet további okok miatt sem tanácsos megjelentetni.

Noha, mint ismeretes, markánsan elítélő véleményem van az eddigi előkészületekről, de jómagam is szeretném menteni, ami menthető. Gondoljunk bele: két éve működik ez a kuratórium, az elődje pedig 9 éve. Egy folyóiratot is

kiadott (*Holokauszt füzetek*), benne sok értékes dokumentummal, közléssel. És mindezek után előjönni egy már régen, több nyelven, több kiadásban megjelent fotóalbummal, ez maga a szegénységi bizonyítvány. Ez nem a kitűnő album ellen szól, hanem az alapítvány első kiadványáról. De ennél súlyosabb érvem az, hogy ez az album, ahol magyar zsidó foglyok és német tisztak láthatók: így egy hazug narratívát mondanak el (a „hazugság helyén”). Nevezetesen azt, hogy a németek bűne a magyar zsidóság pusztulása. Pedig – többek között – a koncepció és a szakanyag szerint is: Magyarország bűne. Ezt most nem lenne szabad elhazudni – legalább e fontos évforduló alkalmával nem. És igazságtalan és nem túl szerencsés lenne ezt a meghívandó német kancellár orra alá dugni – épp annak az országnak az első számú politikai vezetőjének, akinek az országa a legtöbbet tette a holokauszttal való szembenézésért. Amelynek fővárosa központjában roppant holokauszt-emlékmű áll, s azt pedig széles társadalmi vita előzte meg.

Nekünk az a feladatunk, hogy azt mutassuk be, hogyan kerültek a magyar zsidók abba a vagonba, amelynek a végállomása az auschwitz-i rámpa volt. Teljesen értelemes, hogy a Magyar Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központ ha könyvet akar megjelentetni, akkor azt jelentesse meg, amit bemutat. Azaz az állandó kiállítás anyagát. Szövegnek pedig ott van a szakanyag – ami magyar szakemberek szövege, magyar narratíváról. (Ha már utánkadás, miért nem Ember Mária *101 kép* című összeállítás?) A kedves kurátor társak, a kuratórium jelenlegi elnökének történelmi felelősségére appellálok, amikor a főt elmondottak alapos átgondolását kérem tőlük, továbbá gyors cselekvést.

Mérce

Mengele mércéje alatt
Péter ágaskodott, hogy feje búbjá
a spárgát elérje. Béla meg se próbálta,
ment tovább, Árpika lábujjhegyen
tereltetett a gázba. Hanem
a magasak közt is fejfel magasabb
alak Mengele halálzsinegét
messze maga fölé emelve lépett
tovább a kicsikkel az Örökkévaló
figyelme alatt.

Tisztelettel:

KŐBÁNYAI JÁNOS
kurátor

Jeruzsálem, 2003. december 7.

CINKOSOK HELYE

A fegyverzajban, a barci jelszavak barsogása közepette egy beteg, de legalábbis súlyosan sérült társadalom nem képes megfogalmazni, de még csak felismerni sem a valódi problémáit. Pontosabban: a fegyverzaj, a barci jelszavak barsogása arra jó csak, hogy a társadalom ne legyen képes felismerni és megfogalmazni a valódi problémáit. Az értékdiiktatúra, a xenofóbia, az antiszemizmus mindenekelőtt nyelv – s hogy micsoda rombolásokhoz és milyen bűnököz vezethet ez a

nyelvhasználat, azt – úgy tűnik nekem – olykor azok is pontosan tudják, akik ezt a nyelvet mégiscsak használják. ... De még ami ennél is fájdalmasabb: úgy tűnik, hogy maguk az érintettek, azok, akiket ez a nyelvhasználat sújt és megbélyegez, még azok is ebben a politikai limítben látják a biztonságuk garanciáját, sokkal inkább, mint a demokratikus intézményrendszerben, amelyet itt többé-kevésbé azért mégiscsak létrehozta, s amelynek keretei közt, akár tiltakozhat-

nának is. Igen: tartok tőle, hogy ez a sunyító számítás a bár hallgatólagos, de tényleges magyar konszenzus – s ez aligha is lehet másként egy olyan társadalomban, ahol a politikai komolyság gyakorlatát még csak hírből sem ismerik.

Kertész Imre: Hommage à Fejtő

2002 decemberében Medgyessy Péter miniszterelnök letette az intézmény alapkövét.

Ezzel a helyszín ügyé végérvényesen eldőlt.

Dr. Darányi András
ügyvezető igazgató
Holokauszt Dokumentációs Központ
és Emlékgyűjtemény Közalapítvány,
Népszabadság, 2003. nov. 10.

Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát.

Népi bölcsesség

Egy cikknek és a nyomán ki- vagy nem kibontakozó vitának sokféle funkciója lehet. Az írás persze elsősorban akkor teljesíti be a feladatát, ha a felsorakozó érvek, ellenérvek, ötletek vagy indulatok nyomán valami pozitív kezdeményezés vagy változás történik. De távolabbról nézve a dolgot, a feladat betöltéseként értékelhető, ha bizonyítékot nyerhetünk arra vonatkozólag, hogy a megcélzott pozitív változásnak nincsenek meg a reális alapjai. Az első ránézésre kudarcnak tűnő szembesülés még lehet valami jónak a forrása, ha még nem is látjuk, hogy minek is pontosan. Mert minden igazi ütközés a valósággal pozitív: hiszen egy megbízható, mert körüljárt, kipróbált s többször is ellenőrzött tudás birtokosává tesz – ahogy egy-egy feltételezést bizonyító eljárás során szerezzük egyre mélyülő ismereteinket a természet világáról.

Aki abban bízott, hogy hatvan évvel a megtörténtek után egy katarzisos feloldást fog kapni a holokausztban elszenvedett sérelmeiért, netán passzív vagy aktív részvételéért egy megrendítő emlékhely és múzeum létesítése révén, annak lassan be kell látnia, hogy vágya e („oly”) korban teljesíthetetlen. Kipróbált egy utat, ami zsákutcának bizonyult. Erős még a csalódás, hogy azt lehessen mondani: nem baj. Pedig van abban vigasztaló, hogy e csalódás után egy másik út keresésére, választására kényszerül. Melyik útra? Erről ugyan nem tudok számot adni, de már az is előrébb visz, hogy most egy járhatónak tűnő irányról kiderült az ellenkezője.

Ilyen kísérletnek tekintem *A hazugság helye* (Népszabadság, 2003. nov. 4.) című cikkemet, amely a magyar holokauszt emlékezetének a helyével és módjával foglalkozott. Itt köszönöm meg a *Fórum* rovat gazdájának, hogy módot adott rá. Ez a köszönet nem üres udvariasság, mert nem lett volna „köteles” helyt adni sem szakmai, sem erkölcsi szempontból, hiszen a *néma* visszhang előrelátható volt. (Mint ahogy ennek a kis lezáró összegzésnek már nem is adott helyet.) A magyar diskurzus e központi kolumnás helye nem arra való, hogy kísérletezgesseken rajta. Ha negatív módon is, de fontos tudással ajándékozta meg a szerkesztő a magyar szellemet. A hiány tudásáról. Írásom érveinél fontosabb az az űr, a nemlétezés, vagy talán az artikulálhatatlan zavar kifejeződése, amely abban nyilvánult meg, hogy sem ezúttal, sem ezelőtt a magyar holokauszt emlékezésének ügyére nem reflektált a magyar politika, s ami még érzékenyebb és korjellemezőbb: a magyar szellemi élet sem. (A *Népszabadság* két olvasói levele csak kidomborította, plasztikussá tette a hiány helyét.) A *néma* reakció – mert az is az – meggyőzőtt, hogy tévedtem, amikor a magyar holokausztot írásomban a mohácsi katasztrófához hasonlítottam. (Legott meg is követem ezért a magyar nemzetet.) Ugyanis, ha a holokausztra emlékezés módjához nem fűz senki véleményt se pro, se kontra: akkor ez markáns bizonyítéka annak, hogy ez az esemény csak az én szubjektumomban idézte elő ezt az összefüggést asszociálós metaforát. Tehát ez a látás- és ragozási mód a legszigorúbban visszazárandó az egyes szám első személy magányába. A közbeszédben pedig jogtalan lesz általános alanyban „tragédiáinak” titulálni a jövőre 60. évfordulójához elérő eseményt. Mert a nem-beszéd azt üzente-mondta világosan: akkor, amikor a magyar holokauszt ügye nem egy más ügy vagy vita kísérő argumentumaként, hanem önmagában: mégpedig a rá való emlékezésnek a formájában (amely magában hordja a vele való szembenézés kényszerét) kínálta fel magát megvitatásra, hogy nincs mondandója róla. Ugyanis az nem vélemény, hanem tény, hogy több mint fél évszázada a magyar holokausztnak nincs köztéren emlékműve – s a jövőre egy mellékutcában is körülfalazott zsinagógába utasított tér pedig nem tekinthető nyilvános helynek, csak imitációjának. (Ahol már eldöntötték, hogy nem rendezik meg az állandó kiállítást az évfordulóra, mert a „kutatók” csak ekkorra ígérnek eredményeket, addig

a holokauszt hírért nem tudják megerősíteni. És egy év múlva vajh miért?)

És ez így: „rendben van”.

Ahogy eddig is rendben volt.

Rendben.

Hang- és mérvadónak, véleményformálónak lenni ugyan nem körülhatárolt pozíció, netán fix állás, de mégis jár egyfajta kötelezettséggel. A nemzet lelkiismeretének a médiumának lenni a nemzetet érintő lényeges kérdésekben. Amennyiben – és bármilyen szomorú, de legalább végre lemeztelenedett igazzá jegecesedett e tény – a magyar szellemnek ezt a szerepet megtestesítő köre most nem nyilvánított véleményt, akkor vagy a magyar holokauszt és a rá való emlékezés nem nevezhető tragédiának (még egyszer az érintettektől elnézést kérek a mohácsolásért), vagy – ahogy az előző cikkemben ki is mondtam a jelenlegi kormányról, noha feltételesen és ostobán bizakodva, vagy csak a bizakodást tetteve, hogy belátják azt, hogy nincs rendben az emlékezés mikéntje, vagy ha nincs igazam, akkor foglalkoznak vele, s valaki meggyőz az ellenkezőjéről – *saját magának nincs legitimációja*. („Láttunk már „gödört”. Ha egy ilyen gödör nem egy politikai szkander eredménye, hanem a józan és intellektuális belátásé, akkor azt a kormányzatot dicsérné, amely önmaga állítja le az emlékezetfojtásnak a saját legitimitását is aláásó folyamatát.)

A jelen túlélője és a jövő szemlélője számára még egyszer rögzítendő: a magyar holokausztra

való emlékezés helyére és módjára vonatkozóan a magyar szellem, 60 évvel a dolog megtörténte után nem nyilvánított véleményt. S ezzel elvesztette a jogát nemcsak arra, hogy a hatalomért folytatott harc során az antiszemitizmust, a holokausztban való részvételt érvapparátusába felsorakoztassa, de még arra is, hogy bármin hitelen megbotránkozzék. Például az ifj. Hege-düst felmentő másodfokú ítéleten, amely ebben az interakciós nekrofil tettben felvicsorította igazi lényét. Igaz, nem a jogrendszerből és a jogszabályokból kell kiindulni a jelenséget értelmezendő, hanem a bírák személyéből. De ők nem az ejtőernyővel az égből odaplántálódott felsőközéposztályból, s nem a Rózsadombról jöttek, ha most egyikük-némelyük fel is kapaszkodott odáig, hanem nagy részük vidékről és alulról, s a magyar társadalom sokféle rétegeből. (Velük jártam egyetemre, sőt: velük voltam katona, velük KISZ-táboroztam, tehát ismerem őket-magunkat.) Nem. Ők ugyanakkor a hazug, elleplező ön- és történelemlátásnak a termékei, amely ugyanúgy elhazudta-fojtotta a holokausztban tetőzött tizenkilencedik és huszadik századot, a rosszul vett magyar modernitásba ugrás kihívásait és konfliktusait, mint ahogy ezt a jelenlegi szellemi nemzedék teszi (legyen jobb vagy bal, konzervatív vagy liberális) azzal a viselkedéssel – ahogy *akkor is* –, hogy *bűnösen* hallgat.

Jeruzsálem, 2005. december 3.

TISZTELT HOLOKAUSZT MÚZEUM ÉS DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT KURATÓRIUMA HARMADSZOR!

A soron következő, 2004. január 26-os kuratóriumi ülésre ezúton teszem meg megjegyzéseimet, észrevételeimet.

Harmadszorra próbálok részt venni a kuratórium „munkájában” így távolról. Megmondom őszintén, hogy némi aggodalommal, mert az a gyanúm, hogy mondandóm nem jut el az érintettekhez.

Darányi András ügyvezető igazgató e-mailen megnyugtató, hogy minden jelen lévő és jelen nem lévő résztvevő megkapta a feljegyzéseimet, amelyet feleségem révén nyomtatva elküldtem önöknek. Ha ez így van, nehezményezem, hogy ez semmilyen reakciót nem váltott ki a tisztelt kuratórium tagjaiban. Hasonlóképpen reflektálatlan maradt dr. Vámos Tibor lemondó levele is – noha súlyos kritikával illette a helyzetet és a vezetést. Mind a múzeum ügyének az ügyvezetését, s az ország jelenlegi politikai ve-

zetését is. Maga a tény, hogy nyolc év kuratóriumi elnökség után lemondott, s épp a megvalósulás előtt: mégis ki kellett volna váltson valamilyen reakciót – ez erkölcsi kötelesség, valamint olyan figyelmeztetés, amely az egész megvalósulást érinti. Különösen furcsa, hogy senki nem kérdezett rá – amit Vámos Tibor elmondott –, hogy a jelenlegi ügyvezető igazgató hogyan, milyen ígéretekkel került a pozíciójába, s egyáltalán a „képbe” stábjával, (150 millió forintot ajánló rejtélyes kilétű) üzletember, vagy csak a legendája jóvoltából. Nem vizsgálta a megfogalmazott kételyek valóságalapját – noha, mint erre az első, személyesen is kifejtett összefoglalóban leszögeztem, a múzeum ügyének végzetesre fordulása éppen e személyi alkalmatlanságnak és súlytalanságnak köszönhető.

Nem a távolság miatt érzem levegőben a szavaimat – a

távolság a tisztánlátást csak segíti –, hanem azért, mert a kuratórium tevékenysége dokumentálatlan.

A 2003. november 3-án nem szavazóképes kuratóriumi ülés óta nem egy érvényes ülés volt, ahol döntések születnek, s ezekről nem születtek jegyzőkönyvek. Nem lehet tudni, ki hogyan véleményezte a döntéseket, volt-e ellen-

1945. szept. 12.

Ahogy
a nők közül legtöbben ott lent is még
eltakarják arcukat vállkendőikkel,
ahogy
a testek és a végtagok összefonódva
várnak a feltámadásra,
ahogy
a karonülő kicsi gyermek átfogja
anyja nyakát,
ahogy
a hús már lefoszlóban van,
de még épek a csontok,
ahogy
az anya bal keze boldog
súlytalanságban –
ahogy
a koponya álla alá szorult
a pici koponya
ahogyan mégis
egyenként válaszol Isten
a tömeghalálra.

vélemény? Milyen más gondolatok fogalmazódtak meg? És személy szerint ehhez ki hogyan viszonyult? Ezekben a jegyzőkönyvekben kellene szerepelniük a kuratóriumhoz írásban érkezett anyagoknak is, mint pl. Vámos Tibor levelének vagy az én feljegyzéseimnek.

Hogy nyomuk maradjon.

Darányi nehezményezésemet azzal utasította vissza, hogy ha nem volt szavazóképes ülés, akkor nem kell jegyzőkönyvet vezetni. De hát volt ilyen, nem is egy, s nincs jegyzőkönyv róluk. A szavazóképtelenség esetén arról a helyzetről is fel kell venni jegyzőkönyvet – és az ott elhangzottakat is dokumentálni kell.

Mindezt azért hangsúlyozom ilyen részletezően, mert a múzeum megnyitásának az ideje meglehetősen közeleg. S ahelyett, hogy a botrányos kudarc valahogy majd elusvasztódna, mint egyesek talán ezt bizakodva remélik, erre nincs esély. Épp ellenkezőleg: egyre fenyegetőbb robbanással fenyeget. ÉS EZÉRT A FELELŐSSÉGET VALAKINEK VISELNI KELL! A jegyzőkönyvek a megszavazott döntésekről hagynak nyomot a történelem ítélszéke előtt – ezt a felelősséget vannak hivatva dokumentálni. Tehát a kuratórium vagy a kuratórium egyes tagjainak az elemi érdeke, hogy a felelősség név szerint azonosítható legyen. Noha ezért a felelősséggért jómagamnak nem kell aggódnom: tartozom annyi felelősséggel a testületnek, amelynek tagja vagyok: hogy ezt személyekre bontva tegyük megállapíthatóvá.

Ezért kérem a tisztelt kuratóriumi tagokat, hogy az üv. igazgatótól s az új kuratóriumi elnöktől követeljék a szakzerű jegyzőkönyvvezetést – utólagos hatállyal is.

Az alábbi feljegyzésben a hozzám eljutott kuratóriumi anyagokra s az azokban szereplő ügyekre teszek megjegyzést. Postán van, de még nem érkezett hozzám a legutolsó anyag, amely a Program címet viseli. Feleségemet kértem meg, hogy számoljon be róla nekem írásban és telefonon. Ez majdhogynem feleslegessé tesz minden megjegyzést. Ez *elismert a csődöt*. Visszamenő hatállyal is. Hogy az épület alkalmatlan, hogy erre figyelmeztették a kormányzatot, aki nem teljesítette az ígért feltételeket. És másik, méltó helyet, s plusz három évet kér, rendszeres apanaszt... stb.

De a programok folytatódnak. Nem kérdezem, hogy ha ez menet közben nyilvánvaló volt, akkor erről miért nem tájékoztatták a kuratórium tagjait (akiknek az erkölcsi, sőt anyagi kockázatára titkolták el az alapinformációkat – erre célzott Vámos Tibor lemondása is, ahelyett hogy e tényekkel szembesített volna bennünket időben). S miért nem tájékoztatták a közvéleményt?

És miért folytatják e nyílt vallomás ismeretében is ezt a *végzetes pilótajátékot*? Hogy szegyénteljesebb, fájdalmasabb legyen a bukás?

Mert, mint egy leállíthatatlan ördögsekér, a teljesen hibás alapokra helyezett holokausztemlékezet ügye, már a teljes katasztrófa ismeretében is leállíthatatlanul folytatódik – a halmozott szegyeen, s az ezek szerint – mondjuk ki! – a korrupciónak minősülő pénzkidobás folytatásával.

Nehéz úgy megfogalmazni a bírálatom, hogy nem ismerem a Program (a szöveg szerkesztőit, alkotóit nem ismerem) nyílt beismerését a kudarcért. De akkor kinek szól a kudarc beismerése? A kormánynak? Miközben a kormány megrendelésére – a közönség kizárásával – nemzetközi fotót kívánnak készíteni a sikerről, amiről tudjuk, hogy kudarc? Épp ésszel el lehet képzelni, hogy ezt lehet? Hogy nem kiált senki „Meztelen a király”-t?

És mindezt 600 000 legyilkolt testvérünk emlékével tesszük?

Nem folytatom.

A tárgyra térek. Nekem ez a dolgom, s ezt ajánlom kurátor társaimnak is.

a) A legfájdalmasabb: a nevek emlékfalának ügye. Három problémát vet fel.

a/a) Ha most 30 000 nevet írunk fel, akkor teljes joggal mondják a holokausztagadók, hogy ha 60 év után csak ilyen kis töredéket azonosítottak, akkor talán ez az egész holokauszt narratíva nem igaz. És. Mit értünk tudományos azonosításon? Ha valaki elvesztette a családtagját, évekig kutatott utána, s nem került elő (mint apám idősebb bátyja), akkor ő nem halt meg? A holokauszt áldozataként? Akkor a nagymamám tudományt nélkülözve vésette fel a kőbányai zsinagógában elhelyezett emléktáblára Klauber István nevét? Akkor az ő emlékét nem őrizzük meg a holokauszt mártírjai között? Akkor neki nincs emléke? Nagyanyámhoz hasonlóan tett az ország minden megmaradt zsidója, zsidó közössége, s a rendszerváltás óta – ezt egyébként érdemes lenne kutatni, dokumentálni – az ország igen sok községe, közössége. A nevek szerepelnek: zsinagógákban, zsidó intézmények belső falain, temetőikben, egyéni sírköveken, ravatalozók falain, emléktáblákon, falusi, kisvárosi II. világháborús emlékműveken. Egy ilyen töredékes név-felvitel egyszerre gyalázza meg azokat, akiknek nem írták fel a nevét, akik valahol az országban vagy másutt (például Izraelben) gondoskodtak ilyen névmegőrzésről. S megbántja

Boldogság

1944. május 16-án
az Új Magyarország című lap követeli,
hogy minden légitámadás után
megtorlasképpen Budapesten 1000 zsidót
végezzenek ki. – Apa azt mondja:
fiam, a papír türelmes – és a légitámadás
után mi sárgacsillagosok
apával Budán a romtakarításból jövet
csákánnyal és lapáttal boldogan
megyünk haza a megjelölt
sárgacsillagos házba,
mert a kivégzés nem volt meg,
csak az Új Magyarországon.

azokat – többnyire nem zsidókat –, akik feljegyezték egy-egy falu, város zsidó és nem zsidó veszteségét pontosan név szerint 1989 után – az anyakönyvi dokumentumok s a közösség emlékezete alapján.

a/b) Hol akarják ezt a, bizonyára a washingtoni vietnami fal mintájára született ötletet elsütni? *A hazugság helyén?* Amelynek nemcsak hogy nincs köze a holokauszthoz, de

Hősiesség

Kit a helyszínre kivezetnek,
a géppisztolyt ráirányítják,
a kezébe adják az ásót,
hogy megássa saját sírját,
aki minden ásonyi földet
úgy mozdít ki, hogy mozdulatlan
nyugodt lélekkel dolgozik,
míg a külső, világi szinten
a röghalom emelkedik,
fölötte az ég kék fedél már.
Hogy aztán levetkőztetik?
Nem ügye. Észre sem veszi.

egy olyan szűk helyen, ahol a fejet sem lehet méltósággal meghajtani. Ahová eleve feltételezik: hogy nagyobb tömeg nem gyűlhet össze emlékezni.

a/c) És ez még mind semmi: milyen anyagra akarják a neveket úgymond megörökíteni? A pályázat kiírása alapján (amit, ha minden igaz: a kuratórium elfogadott) „festett betonra” akarják felkarcolni. (Mert ugye

sem a betont, sem a festéket véteni nem lehet.) Minden ember a hozzátartozói nevét lehetősége szerint valamilyen kőfajtába (márványba, gránitba vagy csak egyszerű terméskőbe) véseti – ez az emberi kultúra régi hagyománya. Vagy csak egy követ helyez el az emlék gyanánt – mint ezt mi zsidók a sivatagi lét óta tesszük. A magyar állam, e kuratórium asszisztálásával a holokausztja áldozatait egy kis töredékes mennyiségű karcra hívja meg. (Mint a kuratórium dokumentuma kiemelte, mi is tegyük, kövessük a példát: György Péter esztéta különösen kedvelte ezt „filozófiai szempontból”).

Nem tagadom, ebben a pitiánerségben van valami a 30 000 Ft-os kárpótlás gesztusának a folytatásából. Tehát originális, tradicionális: és helyspecifikus. Aki akar vagy akinek van hozzá bátorsága: érdemes lesz e sekély mélységbe lepillantania.

Ennyi?

Azt a magasszárú cipőt az unoka fűzte ki a nagyanyja elé guggolva, ő maga csak azután lépett ki a gyerekcipőből harisnyás lábbal a jeges hóba –, mögöttük az Almássy téri Nagy Jani géppisztollyal – a tárat életében először lőtte ki, majd mikor a bukó testeket a zajló Duna már elvitte – Jani ott állt, hogy ő tette? Az élet ennyi? Nem hitte volna.

Én is azt teszem, amikor nemcsak tiltakozom e tett ellen, de a családom nevében – a személyiségi jogok alapján – megtiltom, hogy a családunk holokausztban elpusztult hozzátartozóit ezen a falon szerepeltessék. Jobb helye van a szívünkben, s a sorsunkban, amit

az ő temetetlen emlékekkel hurcolunk magunkkal.

(Arra már ki sem térek, ha a kuratórium (meg)vezetői nem tekintik alkalmasnak a kiállítás helyét, akkor miért akarják ezt a falat itt felállítani – ez nem patyomkin faludíszlet, amit ide-oda hurcolni lehet, ahol a cár atyuskák járnak.)

b) A nevekhez tartozik az Áldozatok névlistája projekt.

Nem vagyok szakember, de komoly kutatók dolgoztak a magyar holokauszt áldozatainak a számán (pl. Stalker Tamás). A Jad Vasemben több ilyen kötetet adtak ki, a számtalan város megmaradottjai által kiadott Emlékkönyvek (egyetlen magyar közkönyvtár sem gyűjtötte össze valamennyit) mind tartalmaz névlistákat. Nos ezek alapján könnyebb, s persze kevesebb költséggel járna elindulni. Nem lehet olyan programot támogatni, amit nem szakképzett történész, levéltáros állít össze. Megszűnhetne végre, hogy a kuratórium elé olyan projektek kerülnek elbírálásra, amelyek alatt nem szerepel a kidolgozója neve. Olyan projekteket sem célszerű írni, amelyeken nem szerepel a projekt megvalósítóinak a neve, végzettsége, szakmai előélete. Ez a projekt egy sereg embert felsorol. Mint az értelmiségi terepen mozgó ember pontosan tudom, hogy ennyi szabad szakképzett kapacitás egy ilyen témára nem mozgósítható. Más kérdés, hogy nem is kell – hiszen e-mail útján, levelezéssel ez mind megoldható egy komputer és egy több nyelven levelező munkatárs segítségével. Hiszen az adott levéltárakban az adott intézmények kutatóinak kellene dolgozniuk, őket kell megbízni, s nekik (sokszor kormányközi megállapodások alapján) kötelesek az adatokat kiszolgáltatni.

c) Ennél amatőrrebb, csak a „Hiány” kutatási témavázlat című fogalmazvány. Első mondatát idézem csak. „Az egykori történelmi Magyarország zsidó közösségeinek helyszínei ma már csak nyomokban lehetők fel.” Ez a mondat, ez az indítás teljesen történelmietlen. Budapest, ahol az ország legnagyobb zsidó közössége él, megvan. Csak a zsidóit pusztították el. A holokauszt jelentős részben asszimilált zsidókat pusztított el, akik nem éltek zsidó közösségi életet. A holokauszt nem a zsidó közösségi életet vette célba (mint pl. a spanyol kiűzetés), hanem a zsidókat: népet, származást, s persze a hozzátartozó vagyont. Szinte szép, ahogy a holokauszt emlékére szerveződő intézmény módszeresen el akarja homályosítani a holokauszt lényegét, vagy egyszerűen csak nem érti. De akkor nem itt kellene a tevékenységet kifejteni. Nem beszélve arról – erre történt is utalás addig, amíg volt jegyzőkönyvvezetés –, hogy a Zsidó Múzeumnak megvan a kutatási témaköre, s ez ehhez tartozik. Míg magam és mások is felvetettük, hogy a holokauszt tárgyi emlékei antikváriumi aukciókon hagyják el az országot, s akiknek személyes emlékei vannak sorra halnak meg, úgy, hogy nincs hova adni, amit fél évszázada megőriztek, addig a tényleges és pótolhatatlan feladatok elől drága, s időt, energiát pocskéoló látszatprojektekre pazarolja el.

Lépték

Tata és Szőny közt
103 embert rángattak ki
a bécsi menetből külön-külön
vitték hátra mindegyiket,
hogy kivégezzék.
Tata és Szőny közt a fiú
103 embert számolt össze.
EZ AZ ÚT HOSSZA.

d) Úgy tűnik, hogy a Holokauszt Múzeum vezetősége és nem kis létszámú apparátusa nem akarja elmesélni a magyar holokauszt narratíváját. Erre látszik utalni a két „időleges kiállítás”.

Az egyik témája az Auschwitz-album. Néhány hónapja úgy tájékoztattak bennünket, hogy a Jad Vasem kiadó által jegyzett könyv magyar változatát készülnek kiadni. Ez az ötlet most kiállítássá fejlődött. (Vagy mindkettővé.) A

Tatai anxix

Groszmann bácsit egy álló héten át verték, kínozták Tatán, a felesége felakasztotta magát, Weisz Hermann gyarmatárkereskedő

Groszman néni után ment,

Keller a tatai tóba ugrott,

„Terpezállás bokafogással!”

Mélyebben! Előrehajol!

„Az ékszereket kinek adta át?

Hol ásta el?!”

A főjegyző felesége Dr. Tóthné ciánt vett be, férje, ki Tatán a zsidótlanítást megtagadta túlélte a koncentrációs tábor, s hazafelé, a háború után az úton orosz golyó végzett vele.

létezésből. Ennek az idő- és térbeli határa a magyar állam akkori határainál jelölhető meg, amikor rengeteg tanúság alapján (többek között Ember Mária és Kertész Imre is így mesélte el ezt a jelentős gesztust) a magyar kiskatona elkérte a vagonok utasaitól a még megmaradt értékeiket azzal, hogy arra ügysem lesz szükségük, s legalább magyarnak adják. A kiállításnak az eddig tartó narratívát kellene valahogy megmutatnia. Ezerféleképpen lehet, csak így nem. Ugyanis a magyar holokausztot csak a magyar határtól, s 1944 nyarától visszafelé lehet megjeleníteni. (Ha már német fotós munkáját kell kiállítani: a németek leforgatták a magyar csendőrök kegyetlenkedéseit – amint a vagonokba lökték áldozataikat. Azt be lehetne mutatni.) Rengeteg fotó és filmdokumentum van erről. (Pl. volt ama 1992-es várbeli kiállításon is.) Ebből játszi könnyedséggel tisztességes kiállítást lehet csinálni néhány hét alatt. *Még most is!*

Határozottan tiltakozom az ilyen jellegű történelemhamisítás ellen, amely a németek egyedi bűneiként akarja bemutatni a magyar holokausztot. Külpolitikai szempontból – ez könnyen prognosztizálható – végzetes ügyetlenség ez, és kár az országnak, mert az ama fotózkodásra idehívandó államférfiakat kísérő újságíróknak ez fel fog tűnni.

A Páldi Livia által jegyzett „A Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékhely időszakos koncepciójáról” pozitívan az jegyezhető meg, hogy meg sem próbál hazudni. Bátran a szemünkbe vágja, hogy nem érdekli a magyar holokauszt. Sem a narratívája, sem a földje (Magyarország), sem a művészete. (Mert ugye vannak annak művészei is – szerintem Ámos Imrénél ezt senki erősebben és láttatásban nem ábrázolta, de van még Anna Margit, Gedő Ilka, Adler Miklós és egy sereg művész, aki a holokauszt tapasztalatából építette fel a művészetét.) A nemzetközi kortárs művészeti kiállítás – a nivójáról, értékeiről nem kívánok nyilatkozni. (Arról az álintellektuális selypegről,

ahogy ezt előadja, lenne kedvem. Egy kis ízelítő: „A munkának a térben való elhelyezésével is a tudatos és kontemplatív elkülönítés stratégiáját kívánom erősíteni – ezért sem kapcsolódnak a választott és megrendelt művek egy meghatározott fogalom, vagy téma mentén.” Vajon ha nem térbe helyezte volna el a tudós kurátor a munkákat, akkor mi lett volna az alternatíva – mármint a téré?)

Csak arról kívánok véleményt nyilvánítani, hogy ez a magyar holokauszt 60. évfordulója alkalmából, a Magyar Holokauszt Múzeum nyitáskor fog megnyilvánulni. A hatás döbbenetes lesz. Nem kell nagy képzelőerő vagy empátia ahhoz, hogy beleéljük magunkat egy túlélő vagy egy túlélő leszármazottja lelkivilágába. Aki ezzel fog itt találkozni 60 év magában hordott, a katarzisban fel nem szabadult fájdalommal. Mekkora szembeköpés lesz ez neki. Bizony jobb lett volna legalább ezt nem megélnie.

S persze a nem zsidók ebből semmit nem fognak megtudni, hogy mi történt zsidó honfitársaikkal, s egy percre sem gondolkodtatja el azokat, akiket meg lehetne menteni a régi eszmék terjedésétől, ami miatt rossz élni ebben az országban.

Ezt sem a zsidók (Magyarországon minden zsidó, s minden zsidó nemzedék: túlélő), sem a velük együtt élni kívánó magyarok nem érdemelték meg.

e) Végezetül a szaktörténészek ügyéről teszek néhány megjegyzést. A kiállítás vezetői (igen, tudom, hogy zavaró a személytelen fogalmazás: nem tudom, hogy ki keveri a végzetes kártyákat) leleplező módon: az amúgy is szűk kiállítási tér legkisebb, legkevésbé figyelemkeltő zugát, a zsinagóga karzatát jelölték ki a történeti kontextusnak. Magam is javasoltam mentsük, ami menthető alapon, hogy a készülő auschwitzi pavilon anyagát Magyarországon is mutassuk be. (Gondolom, ez nem az auschwitzi táboréletet fogja ott a helyszínen bemutatni, hanem az utat, a „magyar utat”, ami oda vezetett.) A Magyar Nemzeti Múzeum kebelében működő bizottság, ha kollegiálisan, de teljes joggal utasította el ezt az ügyre és a szakmára egyaránt megalázó teret.

Hasonló homály fedi az állandó kiállítás ügyét. (Noha elismerem: talán kár foglalkozni vele. A várható botrány az egész ügyet maga alá temeti.) Erre az állandó kiállításra – eredendően: a kiállításra – egy történetbizottságot kértek fel. Ez le is tette – Sipos Péter vezetésével – a kitűnő munkáját. (Több mint 100 oldalon.) A kuratórium anyagához csatolt hozsanázó szakértői vélemények szerint (Deák István, Randolph Braham, mindketten New Yorkból) most az állandó kiállítás koncepciójának tervét (igaz, csak 8 oldalon) Kádár Gábor, Vági Zoltán jegyzi.

Kérdem: kinek a megbízásából? Ki vitatta meg, ki vetette el az egész magyar történeti társadalmat összefogó szakanyag tervét? S ki juttatta a képbe, s milyen alapon a kutató párost? S (lehet, a tervezet kiesett a papírtömegből, s akkor elnézést kérek) ezt a tervezetet miért nem kaptuk meg? Egy „szakapparátus néhány előzetes észrevétele” című anonim anyag kevésbé lelkes (igaz, Budapestről). De miért nem névvel? Ki nevezte el őket „szakapparátusnak” – a legszebb kádári időkre emlékeztető bikfanyelven?

Idézet

„A városban bujkáló zsidók közül 13 db-ot szedtünk össze (10 férfi 3 nő). Mivel átadni sehova nem tudtuk őket, elintéztve.”

f) Egyre sürgetőbben ismétlem meg: azonnal le kell állítani a Magyar Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központ jelenlegi tevékenységét. Ezzel a vezetéssel nap mint nap fokozódnak a károk. Pozitív, hogy ezt már a Program szerzői is észrevették.

A szégyent úgy lehet talán elkerülni, ha – miután a miniszteri bejárás megtörtént – a kormány tudomására hozza, hogy nem vállaljuk a megnyitást, ha nem kap a múzeum egy nagy hatású, tekintéllyel bíró vezetőt, aki bármilyen keretek között is, de a magyar holokausztot mondja el a felavatás alkalmával, s aki nem kap megfelelő biztosítékokat egy tisztességes állandó kiállítás létrehozására.

Ugyanakkor – ebben a helyzetben azt is fontolóra venném –, hogy valamilyen formában a *parlament elé kell vinni az ügyet*, mert ebben a szakaszban a kormány már nem biztosíthat. S egy ilyen lépés biztosíthatná-szimbolizálhatná a

magyar holokauszt össznemzeti fontosságát. Egy parlamenti visszautasítás legalább a történelem ítélőszéke előtt, s legalább méltósággal, azt bizonyítaná be (erre több jel utal), hogy a magyar nemzet még nem érett meg arra, hogy szembenézzon a holokauszt emlékével. A kuratóriumnak nem feladata, hogy olyasvalamit kényszerítsen a magyar népre, amit nem akar, amire nem érett meg.

A kuratórium, az ügy becsületének a megmentésére csak ezt az utat látom.

A kétéves bűnös asszisztálást csak ez a lépés teheti jóvá.

KŐBÁNYAI JÁNOS
kuratóriumi tag

Jeruzsálem, 2004. január 26.

FELJEGYZÉS A HOLOKAUSZT MÚZEUM ÉS DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT KURÁTORIUMÁHOZ NEGYEDSZER

Tisztelt kurátor társaim!

Negyedik alkalommal intézem önökhöz Jeruzsálemből észrevételeimet az alapítvány, illetve a múzeum és emlékhely sorsával kapcsolatban. Ezúttal – 2004. február 21-én – személyesen is részt vettem a kuratórium ülésén. Budapesten való tartózkodásomat kiharcoltam arra, hogy a múzeum ügyével kapcsolatban tájékozódjak és eszmét cseréljek. Erre a Múlt és Jövő Múzeum külön számának (2005/4.) bemutatóján (2004. febr. 17., Spinoza Kávéház) került sor, talán az egyetlen nyilvános vitán, amely éppen a diskurzus elmaradásáról szólt – persze a folyóirat sajátos helyzete okán, afféle „szamizdat” jellegűen. A vitában előadással részt vett Heller Ágnes, Dési János és Haraszti György. A kuratórium ülést követő kötetlen beszélgetésen az alapítvány munkatársaival és Jerger Krisztinával, a megvalósítási iroda vezetőjével vitattam meg a múzeum problémáit. Ezt követte egy szintén kötetlen látogatás Heller Ágnes filozófusnővel, akivel, szintén az alapítvány fiatal munkatársai vezetésével, bejártuk a Páva utcai teret, egészségesen vitatkoztunk és barátságosan eszmét cseréltünk a projektum mibenlétéről, jövőjéről s az érte viselt felelősségről. Szintén idetartozik megbeszélésem Kertész Imre Nobel-díjas íróval a magyar holokauszt emlékezetéről, aki álláspontját korábban szélesebb kör előtt s a nyilvánosságnak szánva is ismertette.

Jelen feljegyzésemben ezeket a benyomásaimat foglalom össze, kitérve néhány sajtópublikációra, amellyel az internet révén vagyok naprakész.

a) A jelen expozíció írása közben is szemantikai problémákba vagyok kénytelen ütközni. Miről beszélek? Mi látszik meg- vagy nem valósulni a Páva utcában? (Szinte csak ez a földrajzi behatárolás ragadható meg.) Múzeum? Emlékhely? Emlékgyűjtemény? (Mit takar ez utóbbi talányos szó és fogalom? Miben különbözik a múzeumtól?) Dokumentációs Központ? Alapítvány? Ami mit valósít meg? Mi az alapítvány viszonya az ország po-

litikai vezetéséhez? A saját fizetett alkalmazottaihoz? Kik hozzák a döntéseket? Kik irányítanak? Elméletileg és szakmailag? Melyek az alá-fölé rendeltségi viszonyok?

És mikor, milyen döntések hatására változtak meg a nevek, funkciók, célok, feladatok? Hol vannak ledokumentálva? Kik döntötték el? Kik viselnek érte felelősséget? Legalább a történelem nyilvánossága és emlékezetet előtt?

b) Talán a történelemnek is megőrizendő szövegem le ismételten: Az Auschwitz Alapítvány közalapítvánnyá változásával azt a célt tűzte ki maga elé, hogy létrehozzon egy Holokauszt Múzeumot és Emlékhelyet, valamint egy, az elbeszélés tárgyát kutató Dokumentációs Központot. Ez a hármas egység és funkció nem új. A XX. század hetvenes éveiben alakult ki az egész, a holokauszt által valamilyen módon érintett világban, amikor a holokauszt ideje kellő történelmi távolságra került, s ezért a vele való szembenézés folyamatában *intézményrendszerként* épült be az emberiség kultúrájába. Olyan helyhez kötött intézménykomplexumként, ahol vizuális eszközökkel bemutatják-elbeszéljük az egész holokauszt vagy egy népen-országon belül lezajlott holokauszt narratíváját. Ahol éppen e elbeszélés alátámasztására gyűjtenek, tárolnak, feldolgoznak, kiállítanak, kiadnak, megvitatnak újabb és újabb dokumentumokat. (Iratokat, tanúságokat, tárgyakat, s minden részletet, ami tovább árnyalja az elbeszélést.) Szerveznek eszmecsereket, látogatásokat, oktatást. Az emlékhely funkció pedig ugyanezen komplexumban az emlékezés katartikus, lelki feldolgozását, a traumákból történő kigyógyulás folyamatát van hivatva előmozdítani. Ez az a „mágikus-szimbolikus” hely, ahová a gyötrelmes emlékek feldolgozása okán jönnek el a holokauszt túlélői. Akik elszenvedték, s talán azok is, akik okozták vagy tétlenül („cinkosként”) túrték. Ez egy több nemzedék számára szolgáló folyamatos lecke – hiszen a holokauszt a nemzeti és európai elbeszélés-örökség (Kertész Imre definíciója szerint: *kultúra*) részévé lett, s ezért meghatározza azoknak a tudatát is, akik a

meg története után születtek – ahogy máig meghatároz bennünket Mohács, 1848 vagy 1956. S ez az a hely, amely előtt évfordulókon vagy különleges látogatások alkalmával a politikai vezetők is leróják kegyeletüket a holokauszt emlékének aktualitását is hangsúlyozandó – annál is inkább, mert a kiváltó okok nem szűntek meg. Épp ellenkezőleg...

c) Ilyen intézmény volt az anyaintézménynek, s ezért prototípusnak számító jeruzsálemi Jad Vasem Múzeum és

A német megszállás pillanatában

Győrben huszonnégy óra kellett, Veszprémben, Szombathelyen se több, az ország kisvárosaiban a zsidók névsorát huszonnégy óra leforgása alatt kivilágos virradatig többnyire szégyenkezve, általában sajnálkozással, mondhatni tehetetlenül, jónéhányan nagy-nagy zavarban elkészítették. Kiadták.

Emlékhely (semmi nem indokolja magyarul a héber *jud* betű angol átírás szerinti (*Y*) használatát, különösen akkor, ha a görög eredetű holocaust-ot a magyar kábetűvel honosítottuk meg) vagy a Washingtoni Holokauszt Múzeum. A két helyen, sőt: kontinensen, ahol nem történt meg a holokauszt. Ezekben a fővárosokban az intézmények központi elhelyezése

húzza alá, hogy a holokausztra történő emlékezés mennyire az adott népek azonosságának központi meghatározója. (Ebből a szempontból még meghatározóbbnak tartom a Cion hegyen lévő Pusztlás Pincéjét – mert ez a hegy az ókori zsidó állam óta a zsidóságot megtestesítő hely és fogalom.) Más nyugat-európai országokban is kialakultak hasonló funkciójú komplexumok, magam kettő ilyen ismerem, a párizsi Marais negyedben felállított Centre de Documentation Juive Contemporaine-t, azaz a Jelenkori Zsidó Levéltári Központot és Amszterdamban (nem az ennél jóval ismertebb Anna Frank házat, hanem) a Holland Színház, a Hollandsche schouwburgból kialakított intézményt, ahová a deportálásuk előtt a holland főváros zsidóságát összehűsülték. (A francia intézményről bőven beszámoltam a *Múlt és Jövő* francia számában, 1996/4–1997/1.) Ezek a helyek is méltósággal töltik be ezt a hármas funkciót, s mégpedig olyan helyeken, amelyeken a holokausztnak szerves kapcsolata van a történettel, amelyet a ráemlékező intézmény megtestesít.

d) Egy ilyen, a magyar holokausztra történő emlékezést megtestesítő magyar intézmény megvalósítása bízott 2002-ben a kuratóriumunkra. Egy olyan országban, ahol – kétes dicsőség és örökség – talán a legmaradéktalabbul megvalósult a holokauszt. Mindezt azért kell leszögezni, mert az elnevezések gyakori változásával (múzeumból emlékgyjűtemény) előre el kívánja háritani a meg nem valósításért a felelősséget, amivel a szembesülés pillanaton belül feltartóztatathatatlanság lesz. Mikor lett a Múzeum és Emlékhelyből Dokumentációs Központ és Emlékgyjűtemény? Kinek a döntésére? Miért? Még az egyik anyag, az elfogadott (2003. november 12.) emblémaegyüttes Budapesti (és nem Magyar) Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központról szól, addig a másik már emlékgyjűteményt említ. A fenti szemantikainak is tűnő problémával volt kapcsolatos a személyes szereplésem is a kuratórium-

ban. Követeltem a jegyzőkönyvvezetést – de ezt a kuratórium leszavazta. Helyette a rögzített magnószalagok digitális archiválását választotta. (Gyakorlatilag az előkereshetlenséget.) Ez ellen ezúton is hangsúlyosan tiltakozom! Különösen a furmányos indoklás miatt – nevezetesen, hogy költségkímélés okán nem írják le és teszik hozzáférhetővé az események sorrendjét, a felelősséget rögzítő jegyzőkönyveket. Amikor milliók mennek el hiába (szerintem az összes anyagi befektetés hiába és pocsékba megy, hiszen a holokauszt emlékezetének egyik funkciója sem valósul meg), akkor egy magnószalagról leírás költségeit igen kétséges megspórolni.

Szóvá tettem, hogy a különböző, sokáig futó kiállítási programok programról történt levétele nem dokumentált. Milyen döntési mechanizmusok eredményére történtek? Különösen a György Péter–Páldi-féle posztmodern installáció terve? Ugyanolyan nyomtalanul tűnt el, mint ahogy ismeretlen folyamat eredményeként került majdnem megvalósításra. Kérdésemre – még a kuratórium elnöke részéről is – vállvonogatás volt a válasz. Noha a kiállítási tervvel korábbi feljegyzésemben markánsan nyilvánítottam véleményt (ha megvalósult volna, mentőállomás felállítását javasoltam volna a szívszédült túlélők ellátására), de alapvetően a döntési mechanizmus tisztázatlanságával, vagy inkább átláthatatlanságával van problémám. Hasonlóképpen érthetetlen, hogy Györgyöt 2004. január 12-én kommunikációs igazgatónak nevezték ki múlt időben, s a költségvetés elkészítésével bízzák meg, majd egy hónap múlva nem is emlékeznek rá, hogy a Pávához (jelen állapotában ez a legbiztonságosabb megnevezés a jelenségre vagy entitásra) köze lett volna. Szóbeli, riporterinek tűnő kérdéseim sem vittek közelebb – s csak megerősítették bennem a gyanút, hogy korábbi feljegyzéseimet sem kapják meg az érintettek. Azt megtudtam, hogy dr. Schweitzer József főrabbi úr nem jár el a kuratóriumi ülésekre – de én még nagyobb gyanúperrel élek: hogy a szakmai felügyelet biztosítékai: a Nemzeti Múzeum és az Országos Levéltár igazgatói sem vesznek részt a kuratórium úgynevezett „munkájában”. Akkor pedig igen kérdéses, hogy milyen szakmai alapon sodródik a magyar holokauszt emlékezetének ügye – hogy hová, az

A deportált nők szerelvénye

A lábai összerondítva csüggnek, ernyedten, a szemérme a többhetes mosdatlanságban kitakarva, a lélegzetet már rég a számon át veszem, a sörgyári rampán cipelem a már erőtlen, hasmenéses nőket, akik gyalogmenetben jutottak el Németországba és most onnan, zárt vagonokban hoztak vissza Magyarországra. Én a térde alatt fogom meg, a társam a hóna alá nyúl, de nehezen cipeljük így is az alélt nőt, aki szennyezett csúszik kezünkben. A nyilasok hátrahúzódnak. A légzésünk mind nehezebb lesz a sörgyári rampán, Kőszegen.

Deportált nők

Deportált nők a magpörgetőben, a fából készített hodályban ülnek Kőszeg külvárosában – vackaikon, ma is ott ülnek,

ahol anyám maga alá szart, ahol húgom gennyes, húgymarta ágyékára ragadt a szalma, nővérem halkán énekelve

hunyt szemmel ült, fülét befogva, a hüvelyét összeszorítva, a fából épített hodályban ott ülnek a magpörgetőben.

nem kérdéses. De ki fogja érte viselni a felelősséget? (Kicsit előrszaladva: az egymásra mutogatás és a mély meghasonlás már a *Magyar Hírlap* 2004. márc.13-i *Holokauszt emlékhely a viták tüzeiben* című közleményéből is kitetszik. Itt az összes megszólaló zsidó volt, s így a nagyközönség a lassan kiszivárgó holokausztmemorialis ügyét a zsidók egymás közt és a kormánnyal történő civakodásaként ismeri meg – és nem a sajátjának.)

e) Ottlétem alatt a Páva őrzése, takarítása tárgyában kiírt pályázatok eldöntésével foglalatossá vált a kuratórium – amiben szintén annyi a kompetenciája a vallási vezetőknek és a túlélők képviselőinek, mint bonyolult esztétikai problémák eldöntésében. Nemeleges hangszólam: a kuratóriumnak a törvényes működés megteremtése, a megfelelő emberek kiválasztása s egy jól működő, eredményeket rendszeresen felmutató szervezet ellenőrzése a feladata. *Amit a kezdetek kezdetén elmulasztott.*

Takarítók, őrzőket megszavazni, s közben nem tudni, mi van, mi lesz a takarítandó, őrzendő objektumban (még a nevét sem pontosan), szégyenteljesen ellentmondásos helyzet. Nem különben a több millió forintért megbízott PR-cég kijelölése, amely majd levelezni fog a megnyitót, csak azt nem tudni, minek a megnyitóját? S leginkább azt, hogy mi lesz a megnyitó után az intézmény sorsa? Hiszen a vezetői is lefektették írásban, hogy sem a helyét, sem a finanszírozását nem látják biztosítottak.

Ezért nem szavaztam meg a legsemlegesebbnek tűnő javaslatot sem, hogy ezzel is jelezzem, hogy minden látogatásintézkedés az igazság feltárása helyett csak az előre látható botrányt növeli. *(Egy elfogadott pogácsával sem legitimáltam az intézmény működését és költségvetését.)* Mert tevékenységével csak elföldi-keni az emlékezés elmaradását. Ugyanis *társadalmi és politikai támogatás nélkül ez lehetetlen.* S ha más nem, a kuratóriumnak ezt kellene kimondania és nyomatékosítania!

Az ülésen, ahol „szűrőpróbaszerűen” részt vettem, felmerült még a Páva nyitvatartása. Ez a látszólag technikai kérdés felvetette a „hely” mint „hely” eredendően ellentmondásos voltát. A jelen lévő zsidó vallási képviselők nem azt jelentették ki, hogy nem értenek egyet azzal, hogy szombaton és a zsidó vallási ünnepeken legyen zárva a Páva, hanem kerek perccel kijelentették, hogy megakadályozzák, hogy ebben az időben nyitva legyen. Akkor kinek az emlékezetét és kiknek az emlékeztetését képviseli az alapítvány? (Egyébként a kuratóriumnak csak zsidó vallási képviselői vannak, noha az ország túlnyomó többsége, melynek emlékezetét a kuratórium megtestesítené, nem a zsidó valláshoz tartozik.)

f) Még ugyanezen az ülésen – mintegy folytatásaként a Múlt és Jövő szervezte vitának, ahol megjelent Darányi András igazgató és csapata, azaz: a Páva apparátusa – rögzíteni kívántam egy, a magyar holokauszt lényegét illető kérdést, amely jelen van a Páva gyér sajtójában s a Pávát igazgató fiatalok tudatában – akikkel kapcsolatban csak újra meg tudom erősíteni a „helyüket kereső” és „képzetlen” jelzőt, amelyet cikkeimben velük kapcsolatban használtam. (Ugyanakkor a jóindulatot, a tenni akarást is – nem az ő hibájuk, hogy fontos időben, fontos helyre minden rá való alkalmasság nélkül kerültek.) Ez pedig a holokauszt összevegyítése a cigányok, homoszexuálisok és kisegyházak II. világháborúban történő üldözésével.

Szerettem volna elkerülni, hogy ezt a – lehet, nem politikailag korrekt – semmiképpen sem népszerű elhatárolódást megtegyem, ha ezt rajtam kívül – úgy tűnik – nem meri megtenni senki. (Ugyanis jómagamat „fajleméleteséggel már meghurcoltattam”, mert zsidó irodalmat csinállok, képviselek, szervezek: azaz szükségképpen elkülöníték magyar nyelvű és állampolgárságú embereket származásuk alapján egy olyan médiumban – az irodalomban –, amely leginkább tükrözi sorsukat, s lelkiállapotukat – hiszen az igazi irodalomnak az az anyaga.)

A holokauszt fogalma a zsidók ellen viselt, s tökéletes kiirtásukat megcélzó háborút fedi a II. világháború ideje alatt, de annak egy másik, a „zsidók ellen viselt háború” frontján. A magyar holokauszt, amelynek emlékezetével kellene kuratóriumunknak törődnie, pedig a magyar zsidóság kiirtásának időszaka volt – mégpedig nem kizárólag fajelméleti okokból, hanem elsősorban azért, hogy a zsidók gazdasági, kulturális és társadalmi befolyását megtörjék, a pozícióikat (funkcióikat) és vagyonukat erőszakkal elbitorolják. Azaz a velük szemben hozott törvények, a velük szemben szervezett sajtó éppen a zsidóknak a magyar társadalomban betöltött szerepét vette célba egészen a zsidó asszonyok nemi szervében kutakodó hivatalos bába gumikesztyűs kezéig, vagy a vonaton vizet aranyóráért cserélő kiskatonáig –

1944 Sárvár

A kiűrt Sárvári Selyemgyár zezugaiából közvetlenül a deportációs szerelvénnyel indítása után került elő a helyi hatóságok személtárára több totyogó, s nagyobb kigyerek, kiket természetesen azonnal átvett az SS „Németország munkára”.

mint ezt a magyar holokauszt narratívájának leitmotívjaiból jól tudjuk. Ezt a más kisebbségek ellen folytatott üldözésekkel kár lenne összevetni. Nemcsak súlyát, hanem a lényegét, a jelenség megfoghatóságát tekintve. A kuratóriumi ülésen, s itt írásban is megismétlem, hogy a „cigány holokauszt” szemantikai alakzat maga is megtévesztő, s nem a holokauszt emlékezetéért létrehozott alapítvány feladata, hogy elhomályosítsa a holokauszt fogalmának és történelmi szerepének és funkcióinak lényegét. Ami Magyarországon abban nyilvánult meg, hogy a magyar társadalom a modernitásba való késői, és ezért frusztrált belépését, valamint az ennek nyomán kirobant krízisét, az antiszemitizmusban, s majd a zsidók kiirtásában kanalizálta. A múzeum munkatársait nem hatalmazta fel senki, hogy a történelmet önkényesen átértelmezzék. Sajnos ebben az esetben is nemcsak a szakszerűtlenség érvényesült, de az az eléggé nem sajnálható helyzet, hogy gyakorlatilag a kuratóriumban szinte csak zsidók foglalnak helyet. A cigányok és más kisebbségek – kompenzációs – előteremtése tipikus zsidó viselkedésforma. Amely nem néz szembe a zsidó létből fakadó, oka nélküli irracionális gyűlölettel – és valamilyen racionális okot keres és talál neki. Nem tud szembenézni az őt és csak őt sújtó gyűlölettel, s társat keres hozzá, bizonyára azért, hogy a saját kínját enyhítse. Hogy nemcsak őt bántják, üldözik. („Petőfi, Zrínyi sem volt magyar származású...” típusú bölcselkedés kaptafájára.) A homoszexuálisok ideráncigálása (mint ezt Darányi velem vitatkozó olvasói levele – *Emlékezet és emlékeztetés, Népszabadság*, 2003. november 18. – tette) minden mértéken túllép, a tipikusnál is túlzott önelfojtást reprezentálja, amely mindennel inkább foglalkozik, mint

saját magával. (A náci rendszernek egymillió német áldozata volt, de senkinek nem jut eszébe a holokauszt áldozatainak tekinteni őket. Ez az irányultság azzal a György Péter Szabó Istvánnal szemben kifejtette veszélyes elmélettel rokon, amely szerint nincs különbség keretlegény és zsidó áldozata között.) A leghatározottabban felelem a szavamat, hogy a Páva a magyar zsidóság elpusztítása narratívájának az elmondásán kívül másra vállalkozzon. Ez vonatkozik a cigány és homoszexuális áldozatoknak a zsidókkal együtt emléktábla-állítási tervére és az állandó kiállítás legújabb koncepciójára, amely két teljesen más eredőjű, természetű és súlyú történetet kíván összekeverni. (Nem itt a helye, s nem is az én dolgom ezt javasolni –

Mi volt jobb?

Ha a gyerek mellől az anyát
elvitték a gázba,
ha az anya mellől a gyereket
a gázba elvitték,
ha a gyerek élte túl,
ha az anya élte túl,
ha Auschwitz után az anya szülhetett,
ha a gyereklány anyányivá növekedhetett,
ha szüleit gyerekeiben visszaszülhette –
ki bírta jobban?

a magyar roma értelmiség majd egyszer a múzeum vizuális nyelvén fogja elmesélni a saját narratíváját, amelyben külön fejezetet szentelnek a II. világháborús üldöztetésük feldolgozásának. A magyarországi cigányság nem szűnt meg a II. világháborúban, épp ellenkezőleg: a holokauszt utáni

korszakban, a történelem során először építette ki kulturális, szociális intézményeit, s hangsúlyosan jelen van a magyar politikai életben. Ezzel ellentétben a magyar zsidóság a holokausztban gyakorlatilag elpusztult – ami ma zsidóság címen létezik, az még csak árnyéka sem a holokauszt előtti állapotának. Nincs se szükségünk, se jogunk erre az önkompenzáló bábáskodásra.)

g) A Páva komplexum bejárása során világossá tette, hogy a zsinagóga rekonstrukciója tökéletesre sikerült. S ez a tökéletesség árulja el legjobban a zavart, ami az egész emlékezés ügyét eddig jellemezte. Az épület olyan szép, hogy egy rajzszöveget nem lehet beverni a falaiba – olyannyira (kegyelet)sértő lenne ezt esztétikai szempontból kiállítási térnek használni, ugyanakkor a vallásos funkciója is megszűnt, annál is inkább, mert egy kis zsinagógát direkt vallási funkciókra mellé építettek. (Szögezzük le, olyan zsinagógát jelöltek ki a „hazugság helyéül”, amelynek volt népe, zsidó közösségi funkciója – ilyen pedig sajnos kevés van az országban, ahol rengeteg zsinagóga szolgál profán célokat, jobb esetben kulturális funkciót tölt be vagy pusztulásában hordozza a mementó szerepet.) Az új épületek dokumentációs, adminisztratív ügyintézés céljára megfelelnek – s talán kisebb időszaki kiállításra, de másra nem. Talán a legjobb lenne oktatási központnak, egyfajta holokauszttal megismertető művelődési háznak hasznosítani. *De ehhez elhatározásra van szükség, amelyet állandóan sürgetek: hogy a Páva ezt a fontos, de az eredeti céloktól messze álló célt töltsen be. Ez jobb, mint a semmi. De akkor ki kell mondani, hogy a Páva nem az, aminek hazudni akarjuk. Ennek a nem tervezetten új, s persze csökkent feladatnak kellene szervezeti és jogi formát találni, s a hasznosításra terveket kidolgozni. A helyreállított, s telje-*

sen funkciótlan zsidó Isten háza pedig legyen mementó a mai korszak ideológiai zavaráról, s arról a zsidóságról – amelynek egy nem túl reprezentatív zsinagógája is ilyen esztétikai igénnyel lett megépítve. (Minden Magyarországon még megtalálható zsinagógát így illene rendbe hozni! Akár van népe, akár nincs. Talán ezt a nem tervezett megvalósulást felfoghatnánk a mindenkori magyar kormányok számára egy égből jövő üzenetként.)

h) Jerger Krisztina beszámolt a nyitó, „ideiglenesnek” elnevezett kiállításról. (S arról is, hogy beszélgetésünk idején a legtakarékosabb megvalósítás költségei sem álltak rendelkezésre, s nincs ki zárva, hogy neki is fel kell állnia a helyéről.) Ezek szerint a Lili Jacob- (helyesen Jakab Lenke) féle album képeit állítják ki az adminisztrációs épület pincéjében. A világon közismert, több kiadásban is megjelent albumnak, s több magyar könyvben szintén reprodukált képeknek az lesz a különlegessége, hogy ezúttal az összes fotómásolatot kiállítják. (A *Magyar Hírlap* közleménye szerint azonban csak 150-et. Ennyi 1962-től Magyarországon is fellelhető volt.) A kiállítást kiegészíti a '30-as években a kárpátaljai zsidókról Roman Vishniac által készített dokumentumfilmekből készített montázs. (Attól az ötlettől vezérelve, hogy bemutattassék, milyen folkloridús idillből ragadták ki őket Auschwitzba.) Eltekintve az ötlet laposságától, a nyitók kiállítás megmarad a hazugságban – amely, talán mert a „hazugság helyén” valósítaná meg, minden mozzanatában kísérti a Pávában véghezvitt tevékenységet. Múltkori feljegyzésemben rávilágítottam arra, hogy miért hazugság Auschwitzban, s nem a magyar földrajzi és szellemi térben elbeszélni vagy csak egy villanásra is fölidézni a magyar holokauszt narratíváját. Az egyébként rossz minőségű nagytapasok folklorisztikus körítése újabb hazugságréteget visz fel az elhomályosított képre. Az ortodox vagy hagyományos (és házid) zsidók nem reprezentálják sem a magyar zsidóság többségét, s különösen nem az okokat, mely tragédiájukhoz vezetett. (Vishniac dokumentumfilmje sem a magyar állam területén készült.) Ha csak ilyen elmaradt, jámbor egyedekből állott volna a magyar zsidóság, az történet volna, mint a cigányok esetében, egy faji alapon szervezett nagyobb pogrom. Azonban a magyar holokauszt a magyar nép többségének a válasza volt arra a modernitásra, amit Magyarországon a zsidók csináltak meg. A kárpátaljai folklorikus képek ezt a történelmi szerepet és valóságot olcsón elhazudják. Arról nem beszélve, hogy ehhez nincs referenciája a mai fiatalságnak.

Nemzeti sajátosság

A katolikus Szerb Antal vagy Radnóti Miklós elpusztítását – őket tanulják a középiskolában – a kárpátaljai zsidó tragédiája nem magyarázza. Nem hoznak közelebb hozzájuk, mint a sajnálni való amerikai indiánok kipusztítása. Egy Budapesten fölláított múzeumban (jó – legyen – emlékgyűjteményben) elmenni Kárpátaljáig, amikor a magyar zsidóság (nem egy interjúalanyom nyilatkozott így) a fővárosban hömpölygő *Dunát látja vérenek* még ma is – ez nem más, mint az emlékek megcsúfolása, s a magyar holokauszt eltagadása. Amit a leghangsúlyosabban visszautasítok.

A rigai gettóból a veszthelyre irányított zsidó menetoszlopok egyikét a vezénylő német őrmester visszaküldte: „Egy perccel múlt 12 – mondta az órájára pillantva –, ma nincs több kivégzés.”

i) Az alapítvány dokumentumai az ünnepi megnyitón feltüntették Kertész Imre nevét is. Majd a későbbi fogalmazványok már nem ismerik ezt a lehetőséget vagy tervet. Szintén nem derül ki az alapítvány dokumentumaiból, hogy miért került le a napirendről ez az oly magától értetődő részvétel. Hiszen ma nincs, ami az egész világ felé jobban reprezentálná a magyar holokausztot, a magyar

Számok

Semmilyen sírás, jajkiáltás nem szörnyűbb, mint maguk a számok:

51 nap, 147 vonatszerelvény,
a négyszázharmincnyézezer zsidó elhurcolása vidékről kétszáz SS-sel, ötezer magyar csendőrrrel, önkéntesek százaival, először a gettókba, aztán a téglagyarakba, vagonukból már mind kifosztva, nyolcvan zsidó egy-egy vagonba, étlen és szomjan Mengelég, a német megszállás napjától nem önként, de szolgálatkészen, a németeket nem megelőzve, hanem csak előzékenyen, félmillió vidéki zsidó: életben maradt tíz százalék.

zsidóság sorsát, mint éppen Kertész Imre írói életműve, s a díj, amivel ezt a világ honorálta. Ebbe a folyamatba, ebbe az emlékezés- és gyász munkába kellett volna beilleszteni a Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhelyet – amely egyelőre csak Kertész Imre *Sorstalanság* című regényében él, vagy csak abban valósult meg mint hitteles mementó. (A regény utolsó részében, a főhőssel szembesülő zsidó figurák, akik jobb világról papolva felejtették el az Auschwitzból visszatért fiúval élete nagy emléktét – ezt látszik ma betölteni a hivatalosan az emlék őrzésével megbízott intézmény.)

Ha valakinek, hát Kertész Imrének a szavát illett volna meghallgatni a holokausztra történő emlékezés ügyében. A kuratóriumnak, de akár Medgyessy Péter miniszterelnöknek is, aki szívesen fotóztatta magát Budapesten és Stockholmban a friss Nobel-díjjal, a múzeum alapkövetésénél, és ő szeretne szintén fotót készíttetni magáról az izraeli állammal. (A németről már nem szól a fáma, noha az is tervbe volt véve.) Kertész Imrével ez a fotó a „hazugság helyén” nem fog elkészülni, nem adja hozzá a nevét és hitelét, mert nem ért egyet az emlékezésnek az illetén történő megvalósulásával, illetve elhazudásával. Ezt nemcsak nekem fejtette ki, de zsidó üzletemberek egy körének is, akik meghívták őt egy díszvacsorára. Ahogy ezt elmondta nekem: ezt a véleményét a nyilvánosságnak szánta. Ezen az esten Székely Gábor jelen volt, hallotta a határozott elhatárolódást. S ahogy Kertész Imre megjegyezte, furcsa volt számára, hogy elhagyta a helyiséget, ahelyett hogy megkereste volna, hogy számára vagy a közönség számára elmagyarázza az álláspontját vagy akár az elhangzottakra reagáljon.

j) Székely Gábor a kuratórium elnöke. Ebben a funkciójában nem magánember. Nem viselkedhet így – különösen nem akkor, ha a kuratórium célkitűzéseiről van szó. Jómagam nem rejtettem véka alá, hogy nem értek egyet a kinevezésével. Korábbi kifogásaimat szóról szóra beigazolta a *Népszabadság* 2004. márc. 6-i számában a vele készült terjedelmes interjú. (Czene Gábor: *„Mindenkinek tudnia, zsidó vagyok”* címmel, s *„A zsidóság számomra természetes állapot, ugyanúgy hozzátartozik a mindennapjaimhoz, mint az, hogy*

reggel felkelek – mondja Székely Gábor, a Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgűjtemény Közalapítvány [A Magyar jelző nélkül, holocaust c-val – K. J.] kuratóriumi elnöke, a Szerencsejáték Rt. Vezérigazgatója. A holokauszt [itt k-val, K. J.] közelgő hatvanadik évfordulója kapcsán úgy véli, a lényeg az, hogy a megemlékezések belső indíttatásból fakadjanak.” „lead”-del felvezetve.

A szokottnál is lólábkilógóan az ügyet – a Páva lenyelésének ügyét – megtámogató lap vasárnapi mellékletében kuratóriumunk elnökének nyilatkozata az alapítvány ügyével és céljaival ellentétes.

j/a) Amiről Székely Gábor csak annyiban tehet, hogy elfogadta a kinevezést, azaz hogy személye megerősíti azt az imázst, hogy a Páva a zsidók, s nem a magyar társadalom emlékezetét szolgálja. (A közölt szöveg fele zsidó valóslai szokásait taglalta. Ezért ugyan nem egészen ő a felelős. De általánosságban ő és elődje, mert ebből már látszik, hogy az ország legnagyobb nyomtatott médiuma így látja, vagy így láttatja a holokauszt emlékezetének a szereplőit.) S nemcsak az imázs, de a mindenkori kormányokkal szemben független pozíció szempontjából sem szerencsés, hogy az emlékezet ügye zsidó kezében legyen. Arról nem beszélve, hogy az éppen regnáló politikai pártok egyikének katonája kezében. A (talán riporterri ügytelenségéből is) túlhangsúlyozott családi háttér azt sugallja az olvasónak, hogy a Páva zsidó belügy, amihez a hálás zsidó – ókortól élő rossz hagyománya a zsidóságnak – szolgáljalával eseng oltalmat nyújtó gazdjának. „Nagyon fontosnak tartom, hogy hat évtized után felépült ez a létesítmény, amelyben – a kutató és dokumentációs és oktatási központ mellett – egy holokauszt múzeum is helyet kap. [Holott pontosan tudja, hogy nem kap, mert még egy ideiglenes kiállításra sincs tér. S ha valaki, ő tudja, hogy mikor és miért került le az intézmény nevéből is a „múzeum” név, fogalom vagy eszme. – K. J.] Egyetlen volt szocialista országban sincs hasonló intézmény [A Lengyel Köztársaság területén található Oswiecimban álló Auschwitz Múzeum akkor micsoda. Jómagam piros útlevelel többször jártam ott.], a magyar államot dicséret illeti azért, hogy erkölcsileg és anyagilag támogatta a létrehozását.”

j/b) Reflektálatlan – még propagandisztikus szempontokból is –, hogy édesapjának miért nem jutott eszébe soha a magyar állammal való szakítás, miután egész családját lemészárolta a magyar állam törvényhozása és közigazgatása. Születtek ilyen döntések, de azért ezt ilyen egyszerűen feltüntetni olyan szolgálai és hazaffyas törleszkedés, amelyet épeszű magyar ember, de kormányzat sem vár el egyetlen zsidótól sem. (A túlélő zsidóságnak a fele elhagyta az országot – a reflektálatlanság az ő döntésük megsértése.) Ez a fajta irányultság teljesen alkalmatlan az alapítvány képviselésére, amely éppen a magyar társadalom felhősségének feltárására szerveződött.

Ugyanezt az alkalmatlanságot húzzák alá a Páva funkciójáról szóló szavak, amelyek a holokauszt „iparszerűségét” emelték ki, azaz: a német részvételt, mint teszi a nyitó kiállítás is – azaz a hazugság fenntartásában érdekelt. („Annak van értelme, hogy bemutassuk a világnak: hogy a holokauszt egy speciális esete a népirtásnak, különösen az teszi elképesztővé, hogy részletesen kidolgozott, iparszerű módszerekkel zajlott.”) Hangsúlyosan kiemelte a magyar holokausztnak a II. világháborúban történt cigányüldözéssel történő egybemosását. Azt, hogy a zsidóság egy valóslas lenne csupán (s a kérdés csupán, hogy melyik tempolomba járunk?), sem 2000 év tapasztalata, sem a társada-

lomtudományok nem húzzák alá – ez ma, a holokauszt tapasztalat után a legsekélyesebb öntagadó zsidó asszimilánssok álláspontja, amelyet sem a zsidóság többsége, sem a nem zsidók nem osztanak. („Vallás vagy származás. Vagy mindkettő. Erről azért még mindig élénk viták folynak” – tette fel kuratóriumi elnökünknek a kérdést a riporter, ő erre így válaszolt: „Szerintem vallás. A külsőmben sem különbözöm a többi magyartól, a belső adottságaim is ugyanolyanok, csak én másik templomba járok.”)

Magánemberként kuratóriumunk elnöke olyan megálapítást tehet az antiszemitizmus mai jelenlétéről, amelyet csak akar, de közszereplőként, mégpedig az ügygel intézményesen foglalkozó közszereplőként nem lehet olyan vak, hogy nem érzékel antiszemitizmust. Épp azokban a hónapokban, amikor a magyar társadalmi diskurzus szinte másról sem szól, lásd: ifj. Hegedűs felmentését, Teleki Pál-szobor felállítás tervét, az izraeli zászló égetést és az Írószövetség most már végzetesnek látszó szétesését, a történelemtanárok előítéleteiről készített felmérést... stb. Ezek egyike sem számít szélsőséges jelenségnek – épp ellenkezőleg, az antiszemitizmus széles és mély beágyazottságát bizonyítják – amelynek egyik oka a tudatlanság. A tudatlanság, amelylyel épp a Magyar Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központnak és Emlékhelynek kellett volna felvennie a harcot. Ez a feladata és felelőssége – de nem ilyen szellemi háttérrel, s egy adott kormánygarnitúra szempontjai kiszolgálásával.

Schwarcz Blanka

Schwarcz Blanka nagyobbik fia kivándorolt Palesztinába. Lánya, Lea férjhez ment Amerikába, de ő Schwarcz Blanka a konyhában citrompótlós plantateával, libazsírral a bödön alján, az asztalon barna kenyérral (tesz-vesz minden nap) ki-kileskel a lefüggönyözött évek mögöl a kapualjba, föl-föltekint a világitóudvarnyi ég pici kékjébe, az ő utolsó lakhelyének e-világi vakudvarába, kiáll a küszöb elé tett jól kicsavart felmosórongyra, föl-föltörli a piros gangot, ki ha megjön, tisztára lépjen. ő a gettót nem hagyja el, míg a kisebbik fia meg nem érkezik – azóta sem...

ban, amire az előző feljegyzésem elején kitértem: nevezetesen, hogy az objektum alkalmatlan a kiállításra, s még a Páva minimális szintjén sincs meg a biztosíték, hogy a megnyitó lezavarása után, ott az alapítvány céljai megvalósíthatók lennének. Mintha Székely csak abban láná a feladatát, hogy a kormánynak megtegye a szívességet, hogy a magyar néppel lenyelesse az emlékezés-elodázást (mert a holokauszt tényével, s máig tartó aktualitásával egyik kormány sem mert szembenézni), és hozzájáruljon az olcsó, az Európába belépéshez szükséges (igazolvány) fénykép elkészítéséhez, s utána a vízözön.

Utóbbi – sajnálom – súlyos szavaimat igazolja, amit Székely Gábor nem mondott el az interjúban, sem a *Magyar Hírlap* körkérdésében – nevezetesen azt, hogy az állandó kiállítás, de az egész intézmény sorsa több, mint kétséges. Nem használta ki a nyilvánosságot, hogy megfogalmazza azokat az igazságokat, amit a Páva apparátusa maga megfogalmazott egy dokumentumában, amire az előző feljegyzésem elején kitértem: nevezetesen, hogy az objektum alkalmatlan a kiállításra, s még a Páva minimális szintjén sincs meg a biztosíték, hogy a megnyitó lezavarása után, ott az alapítvány céljai megvalósíthatók lennének. Mintha Székely csak abban láná a feladatát, hogy a kormánynak megtegye a szívességet, hogy a magyar néppel lenyelesse az emlékezés-elodázást (mert a holokauszt tényével, s máig tartó aktualitásával egyik kormány sem mert szembenézni), és hozzájáruljon az olcsó, az Európába belépéshez szükséges (igazolvány) fénykép elkészítéséhez, s utána a vízözön.

Ilyen vezetőre, reprezentánsra nincs szükség – legalábbis, ha az alapítvány, amelynek a kuratóriumában részt veszek valójában abból a célból hozatott létre, amiért én, mint e kuratórium tagja értelmeztem. S most még hangsúlyosabban, mint az előzőekben arra kérem, hogy *mondjon le*, s kezdeményezze az őt kinevező kormányzatnál, hogy nála alkalmasabb, független, s nagyobb távlatokban gondolkodó személyt nevezzen ki.

(Sietek itt rögzíteni, hogy a fotót megrendelő kormányzat előtt nem ismeretlen ez a probléma. Vámos Tibor, az alapítvány korábbi elnöke, Medgyessy Péter kormányfőt személyesen, s az enyiméhez hasonló szellemben tájékoztatta a Páva-anomáliáról. Tehát nem tehet úgy, mintha ez ismeretlen lenne előtte. S nemcsak mint az ország első tisztviselőjének, de személyesen is megvan a felelőssége mindazért, ami a magyar holokauszt emlékeztetőnek az elikkasztásában történik.)

k) Ugyanitt jelentem be a kuratóriumnak, hogy az állandó kiállítás tervezetét,

Darányi András ügyvezető igazgató határozott kérése ellenére, a *Múlt és Jövőben* megjelentem. Vállalva a szerzői és munkáltatói jogok megsértését. Ezzel is szimbolikusan szakítani kívánok a háta mögötti információáramlással és titkos egyeztetésekkel, amelyekkel kész helyzet elé akarják állítani az ország közvéleményét. A mai napig nem derült ki, hogy miért nem vitatták meg a Sipos Péter vezetésével kidolgozott történelmi anyagot, s miért nem kezdtek megvalósításához? Milyen intézményi keretek, milyen döntéssorozatok révén került az új állandó kiállítási terv a régi helyébe? Az új tervet nem kívánom bírálni – fölösleges is, hiszen nincs tere, költségvetése – s semmivel több konkrétumot nem mond nyolc oldalon, mint az előző 120 oldalon.

A több mint láthatóan érdekelt Karsai Lászlónak az *MH* nyilatkozatára, amelyben a kutatók hiányával magyarázza a kiállítás elmaradását, azt kell kijelentem, hogy akkor vajon miért lehetett 10 évvel ezelőtt a Várban méltó és hiteles kiállítást rendezni, avagy miért sikerült sokkal rövidebb idő alatt megcsinálni a szintén az évfordulóra elkészülő az auschwitzi magyar barakkban felállítandó kiállítást – ahol ugyan ő az egyik fő létrehozó?

A Darányi András és a körülötte lévő fiatalokkal történt többszöri beszélgetés arról győzött meg, hogy ők kez-

Távolodva

Valaki hisztérikusan sír és nevet.
Valaki engedelmet kérve maga alá enged valaki ciánkálit nyel és mosolyogva nyer tág helyet a már fölötté száguldó vagonokban. Gyerek sír. Vízért könyörög.
Valaki nyög. Nyög és nyög. Anya zokog „Nekem mindegy, hogy itt vagy ott halok meg.”
Valaki a vagon vasrácsos pici ablakon túli világ teljes légkörét szippantja ki, mielőtt testi kiterjedését feladva távozna, mert minden embertelen halál egy emberibb világot visz el.

A holocaust után

Ágyban halni meg nem halál Neumann néninek, hanem valami furcsa, más befejeződés, melyben keresztény meghalók közt a sorsa őt megtiszteli.

dik érezni a felelősségüket, hogy mibe kerültek bele. Sejtik, és meg is fogalmazták kételyüket, hogy esetleg rossz ügyet szolgáltak. Azt hiszik, s ebben kérték a segítségemet, hogy majd ha levonul a megnyitás, akkor a zsinagóga épületét a bima eltávolításával közösen tegyük alkalmassá, hogy ott kiállítást lehessen rendezni. (Soha nem venném a lelkemre, hogy egy bimát eltávolítsak a helyéről.) Álláspontunk abban is alapvetően eltér, hogy a megnyitó előtt vagy után kell a kudarcra a nyilvánosság elé lépni? Szerintem a megnyitó előtt valami *alkupozíció* van azok kezében, akik igazi, s nem egy percre szóló emlékezésben érdekeltek. Szerintük majd akkor lépnek a nyilvánosság elé, ha minden reményük elszáll. (Felajánlottam nekik, hogy tevékenységüket foglalják össze, s jelentessék meg, ha máshol nem, a *Múlt és Jövőben*. Beszéljék el, hogy milyen személyes indítékok, célok, ambíciók, lelki szükségletek alapján kerültek a Páva-történetbe. Adják elő az ő narratívájukat.) Ez sajnos nem történt meg.

l) És legvégezetül személyes megjegyzés. Nemezszer elhangzott, hogy miért a távolból bírálók könnyű kézzel – és a távolság okán, nem a realitások ismeretében.

Személyes sorsomat, hogy Jeruzsálemben tanulhatok, nemcsak a magam szempontjából, de az alapítvány ügye előmozdítása szempontjából is szerencsésnek tudom. Egyébként is: Jeruzsálemben lenni zsidó ügy szempontjából nem távolság. Épp ellenkezőleg: a közelség leglényegesebb momentuma. Az innen származó tudás és érzés nyújtja azt a közelséget, amely segít a tisztánlátásban, az ítéletben. Különösen a történelmi időben, amelyben itt élek, amely ezer szálon idézi fel a holokauszt fenyegetettségét.

Amihez csak azt fűzhetem hozzá – ezt tekintsetek, kuratóriumi társaim, személyes tétnek (és nem a vagyonbevallást) – a magyar holokauszt emlékének méltó intézményesítése elmaradása esetén (amire minden esély megvan) nem látom (legalábbis szellemi értelemben nem) életemet folytathatónak Magyarországon.

KŐBÁNYAI JÁNOS
kuratóriumi tag

Jeruzsálem, 2004. március 14.

LEVELEK ÉS MÁSOLATOK

Váradai Shorer Judit
nagykövet asszony
Izrael Állam Nagykövetsége
Budapest

Tisztelt nagykövet asszony!

Noba személyesen jól ismerjük egymást, ezáltal hivatalos, vagy félhivatalos formában fordulok Önöz. Írásban. A „hivataloságot” bangóülozandó, s azért is, hogy nyoma maradjon.

S mielőtt a konkrét ügyre térnék, szeretném a helyzetemet tisztázni, hogy milyen alapon fordulok Önöz, s Önön keresztül Izrael államához. Magyar állampolgárként, s a magyar államnak egy közalapítványi kurátoraként. Ugyanakkor számomra, magyar zsidó számára, Izrael nem olyan állam, mint a világ összes többi állama. Ezért, s csak ezért tartom erkölcsileg korrektnek, hogy Önöz forduljak, a magyar zsidók (azaz a világ minden zsidóját, a zsidó nép egészét) érintő ügyben. Ha mélyen magamba nézek – s ezáltal ezt muszáj megtennem – nincs még egy olyan ország, amelynek a hivatalosságához fordulnék olyan konfliktuoso tárgyában, amely hazámban, Magyarországon merült fel.

A sajtóban, több cikkemben is kifejtettem, hogy a közalapítvány (Magyar Holokauszt Múzeum és Dokumentációs Központ Közalapítvány), amelynek kuratóriumi tagja vagyok, s ezért tevékenységét közről ismerem, nem tudta elérni a célját. Nem tudta elérni, hogy a magyar holokauszt 60. évfordulójára méltó emlékhelyet, múzeumot és jól működő dokumentációs központot hozzon létre. Hogy miért fulladt kudarcba ez a vállalkozás, ez a jelenlegi Magyarország feldolgozatlan történelmi örökségével, belső problémáival, erőviszonyaival, valamint történelmi tudatával és kulturális viszonyaival magyarítható. Olyan okokkal, amelyek csak ránk, magyar állampolgárokra tartoznak, amelyekért nekiünk kell viselnünk a felelősséget.

Amiért Önöz, s Önön keresztül Izrael államához fordulok, az a következő.

Noba a (Jað Vasem) mintájára felállítandó intézmény, amely méltó módon emlékezne a soában elpusztult magyar zsidóságra nem állítatott fel, a meg nem valósult intézmény felavatására nem ajánlották Mosé Kacavot, Izrael állam elnökét, a legfőbb közjogi méltóságot, aki ezt a megbívatást elfogadta. (Mint a sajtóból tudni lehet [MH, 2004. márc. 15.]) a magyar szervezők egy része is belátta a kudarcot, s ennek ellenére az átadásnak az egyik legfőbb érve lett az izraeli államelnök tervezett, s bebarangozott részvétele.)

Ez a részvétel azonban szentesítést jelentene. S ez a szentesítés – ebben a különleges történelmi helyzetben, amikor a magyar soá túlélőinek és leszármazottainak egy jelentős része Izraelben él (és emlékezik méltó módon az ország számtalan helyén felállított emlékművel, s rendezvényekkel) – túl kell hogy mutasson a diplomáciai protokollban szokásos viselkedésen. Izrael állam nem fogadhatja el, s a legrepresentatívabb részvételével nem büteleltetheti egy olyan intézmény létesítését, amely nem adja meg a kellő tiszteletet a 600 000 elpusztított zsidó emlékének, amely nem szolgál olyan példaként, amely feltárja a soá okait, s az új nemzedékek számára ne nyújtana olyan katartikus élményt, ami hatékonyan semlegesítené az antiszemitizmust, a zsidó nép és Izrael öröklött negatív és előítéletes megítélését.

Tisztelt követ asszony. Arra kérem, hogy fontolja meg, és vizsgálja meg érveimet. S mindenekelőtt pártatlan félként vizsgálja, vagy vizsgálta-e meg azokat a körülményeket, amelyeket megfontolásra javasoltam. És ennek ismeretében, ennek a következményeinek az elemzésével járjon el Izrael államelnökének tervezett budapesti útjával kapcsolatban – de semmiképpen se hagyja reflektálatlanul a jelenlegi helyzetet. Azt is el tudom képzelni – ha már erre nem lenne más mód –, ha az izraeli államfő egy folyamat kezdetét, s nem megvalósulását üdvözlné a megbívatásban.

Tisztelettel:
KŐBÁNYAI JÁNOS

2004. márc. 16.

Kapják: Medgyessy Péter miniszterelnök
Mádl Ferenc köztársasági elnök

Medgyessy Péter
miniszterelnök

Magyar Köztársaság

Tisztelt miniszterelnök úr!

Úgy érzem korrektnek, ha az izraeli nagykövet asszonynak írt levelem másolatát azonnal megküldöm önöz. Annak hangjából érzeti az elkeveredést, a dilemmát és a felelősséget, amely miatt e lépésre kényszerültem, mely kényszerítő erő nem más, mint a becsületem megőrzése, amely a magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely meg nem valóulása miatt terbel.

Talán ismeretes ön előtt a sajtóban megjelentetett véleményem e tárgyban, ahol Önt és kormányát személyesen megszólítottam. Tudomásom van arról, hogy hasonló szellemben tájékoztatta Önt a kuratórium korábbi elnöke, dr. Vámos Tibor akadémikus is.

Sokat hozzátenni mindehhez már nem lehet. (E levél mellékleteként megküldöm a Múlt és Jövő 2005/4-es számát, mely ezt a kérdéskört tárgyalja. És szívesen elküldeném tanulmányozásra a múzeum és emlékhely ügyét folyamatos bíráló, a kuratóriumnak küldött feljegyzéseimet.)

Ezúton is felhívom a figyelmét, hogy helyesebbnek látom előre (és nem bevárva az elkerülhetetlent) beismerni a holokauszt emlékezet ügyében az eddigi kudarcot. Feltárni a kudarc okait, s tanulságait levonva, újra nekifogni a maga komolyságában, s bizony aktualitásában. A kudarcból még mindig erélyt lehetne kovácsolni: s ez a kudarc beismérése lenne. S nyomán a tisztázó újraépitkezés.

S ha tanácsolatok valamit: ebben az ügyöz az ellenzék konszenzusát megnyerni. Nézzenek együtt szembe a kudarcral, s jelentsék be együtt az ország nyilvánosságának, hogy méltó helyen, méltó szellemi erők bevonásával, s ennek megfelelően méltó anyagi eszközök igénybevételével, ha nem is az évfordulóra, de megépítik azt az emlékező intézményrendszert, amely Európa nagy részén a kultúrába szervező-gyógyítja a holokauszt gyászát. Ha sikerülne egy merész konszenzuskereséssel a holokausztmegtételés, -szembenézés és -emlékezés ügyét kiragadni az ország vezetés megosztottságából a 60. évfordulón, azzal maradánoőbb épületet emelne, minden kőből és vasból álló mementónál.

Tisztelettel:

KŐBÁNYAI JÁNOS

A Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely Alapítvány
kuratóriumának tagja

2004. márc. 16.

Mádl Ferenc
köztársasági elnök, Magyar Köztársaság

Tisztelt Elnök úr!

Mellékelten megküldöm az izraeli nagykövet asszonynak és a miniszterelnök úrnak írott leveleim másolatait. Ebből nem lehet sokat hozzáfűzni. S minden bizonnyal a sajtóból is értesült a holokauszt emlékezet ügyének megoldatlanságáról.

Arra kérem, hogy tiszténél fogva járuljon hozzá, hogy a kudarcból erélyt kovácsolandó csoda megtörténhessenek.

Tisztelettel:

KŐBÁNYAI JÁNOS

A Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely Alapítvány
kurátora

2004. márc. 16.

Orbán Viktor
parlamentari képviselő
Fidesz

Tisztelt Orbán Viktor úr!

Mellékelten megküldöm az izraeli követ asszonynak, a miniszterelnök úrnak és a köztársasági elnök úrnak írott leveleim másolatait. (S a Múlt és Jövő 2005/4-es számát, ha nem lenne „képben” mondandóm tárgyát illetően.)

Két okból teszem ezt. Ön nevezett ki az intézmény kuratóriumába, amelynek a tevékenységét szégyenteljes kudarcnak minősítem, amelynek történelmi a léptéke és konzekvenciája. Másrészt azért, mert ha névtelenül is, de Önre és az Ön által megtestesített másik fél Magyarországra gondoltam, amikor felvettem a konszenzuskeresés szükségességét a jelenlegi miniszterelnök úrnak, hogy a magyar holokauszt emlékezetének, megítélésének ügyét, legalább és egyelőre kivételként, kivegyék az országot tragikus megosztó hatalmi vetélkedésből. Az ön lehetőség, s persze felelőssége ugyanolyan léptékű, ha nem nagyobb, mint az éppen most kormányzó utódjái.

Amikor személyesen megismerkedtünk és kezét fogtunk az emlékezetes Fűzfa emlékművet felavató fogadáson, a holokauszt emlékezetének és kezelésének egy reményteljesebb korszakát éltük, épp az akkori Fidesz friss és ígéretes létezése miatt. S amikor következő alkalommal kezét fogtunk (az 1999-es Frankfurti Nemzetközi Könyvvásáron, amikor a Múlt és Jövő standját megtisztelte látogatásával) az is ebbe a reményteljes gesztusrendszerbe illeszthető.

Arra kérem, biztatom, hogy tegyen egy történelmi kézfogást, gesztust! Legyen partner, vagy ha kell, kezdeményező a tettben, amely kiemelné a magyar holokauszt emlékezetét a mai ellebetlenülült helyzetéből.

Tisztelettel:

KŐBÁNYAI JÁNOS

A Magyar Holokauszt Múzeum és Emlékhely Alapítvány
kurátora

2004. márc. 16.

AZ ÉLET HELYE

Láttam, tapasztaltam, följegyeztem – és a magam tehetsége szerint a nyilvánosság elé tártam, amiről tanúskodom. Mert a tanúság – soha nem lehet passzív. Azaz: nem lehet csak a jelen és a múltta szervülő jövő történelem számára elbeszélte puszta narratíva. Hanem mindamellert annak is az öndokumentációja, hogy a feljegyzéssel cselekvő ember más dimenziókban is kitöltötte-e, még hozzá tettekkel a neki rendelt cselekvésteret?

Ahogy az elbeszélésnek írója, olvasója is van. Megítélője. Az itt közölt öndokumentációt – reményeim szerint – olvasni fogják. Mindenképpen egy történelmi időben, pontosabban egy folyamatosan változó történelmi időben – ami ma ugyan jelennek mutatja magát, de már megkezdte a maga jövőből visszanezítő múltta homogenizálódását, amely nemsokára vagy nagy sokára kutatandó múltta távolodik. A kutatások arra keresnek majd választ, hogy miért lett az a bizonyos jövőző élet olyan, amilyen? Az oka pedig abban a „mélységes mély kútban” keresendő, vagy éppen a nem út-, de kútelágazásban fogják megtalálni, ami addig az emlékezeteltérítésig nyúlik vissza, amelynek az adatait és folyamatát itt elbeszéltem.

A Magyar Holokauszt Múzeum és Emlék-hely, azaz a magyar holokausztra való emlékezés ügyének története – egy ellehetetlenülés, egy kudarc története. Falak: gettófalak, elutasításfalak, önmegtagadásfalak, hazugságfalak kikapogatója. Amelyen ezúttal nem szivárgott át az igazság fénye, melege, hogy abból élő, interakciós és interaktív emlékhely, „az emlékezés helye” (lieu de mémoire) lehessen.

Ha mást nem: e falakat láthatóvá tettem. Min kell majd áttörni, mit kell fel- (és nem meg-)szabadítóként lerombolni, eltakarítani és feldolgozni.

Vagy: mit kell elhagyni, mint egy végletekig megtisztíthatatlanul szennyezett földet – amely már nem nyújt reményt, hogy rajta megteremjen az igazság vegetációja.

Végtelenül belekeveredve – nem az emlék, de az ezzel egyet jelentő élet(em) helyéért küzdve – csak *tanú lehettem*. Ha nem is az ítéletet, de a tanúságot levontam: életnek nem lehet helye ott, ahol nem engedik az emléket a helyére. A szembenézéssel, a mágikus-szimbolikus újrát-szással a megkönnyebbítő katarziszba. Ennek a katarzisznak helye van. Földrajzilag megragadható, szakralizált térben, és a lélek tereiben. Mindkettőnek szüksége van, vagy inkább: lett volna egy szilárd és szent pontra.

Nekem e szent és szilárd hely hiányának, a *hiány helyének és állapotának* a körbejárása adott meg.

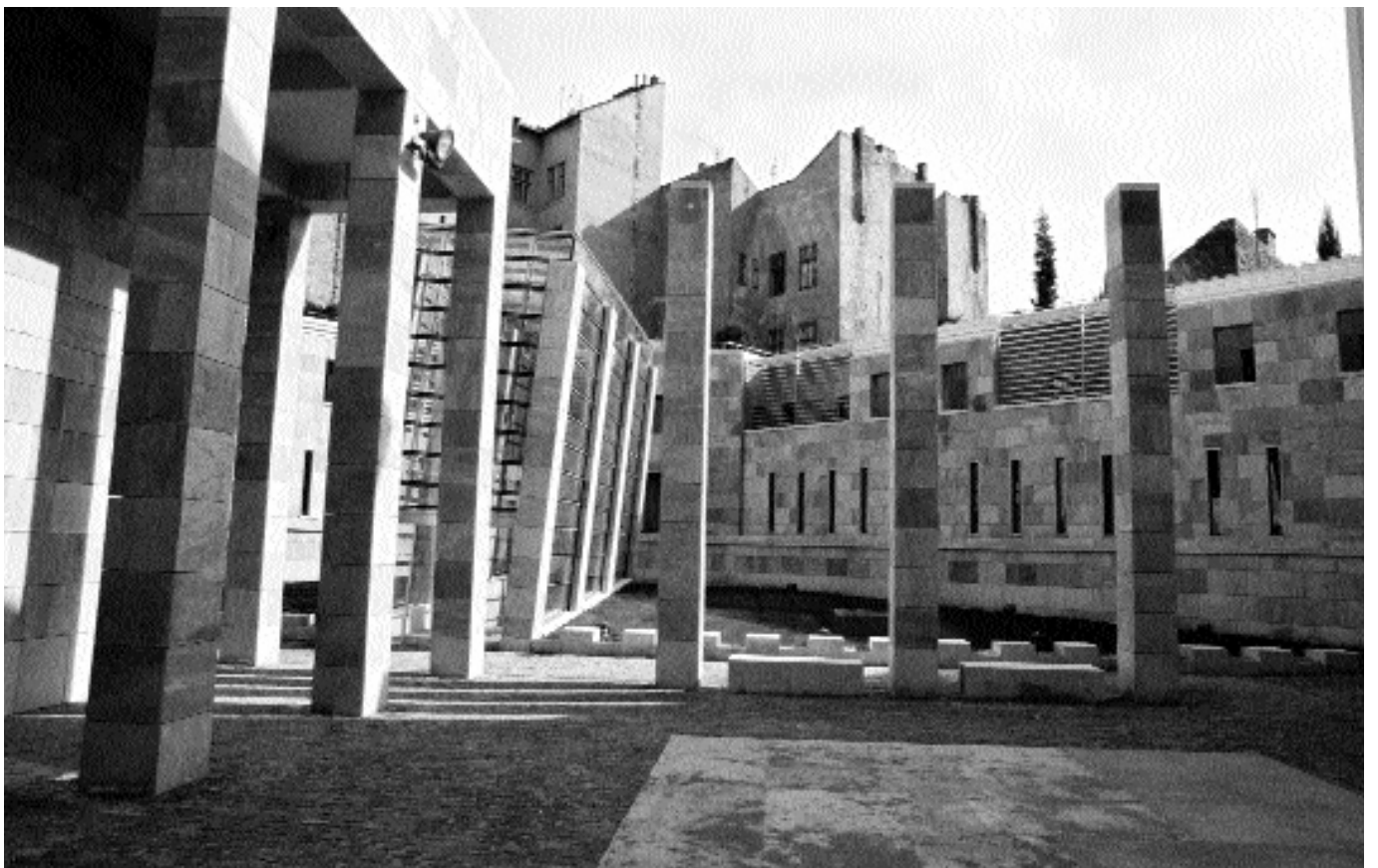
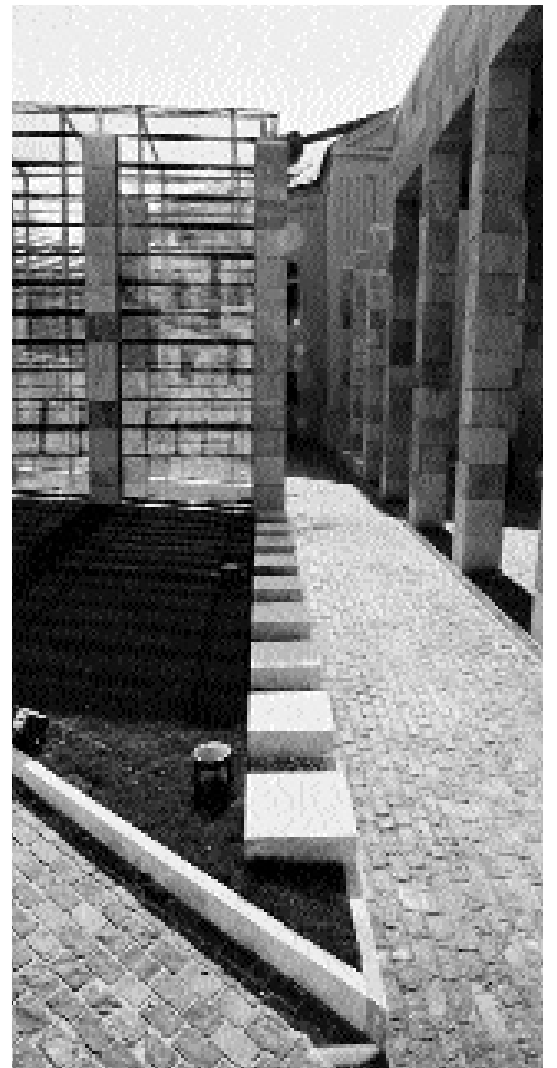
S a fájdalma.

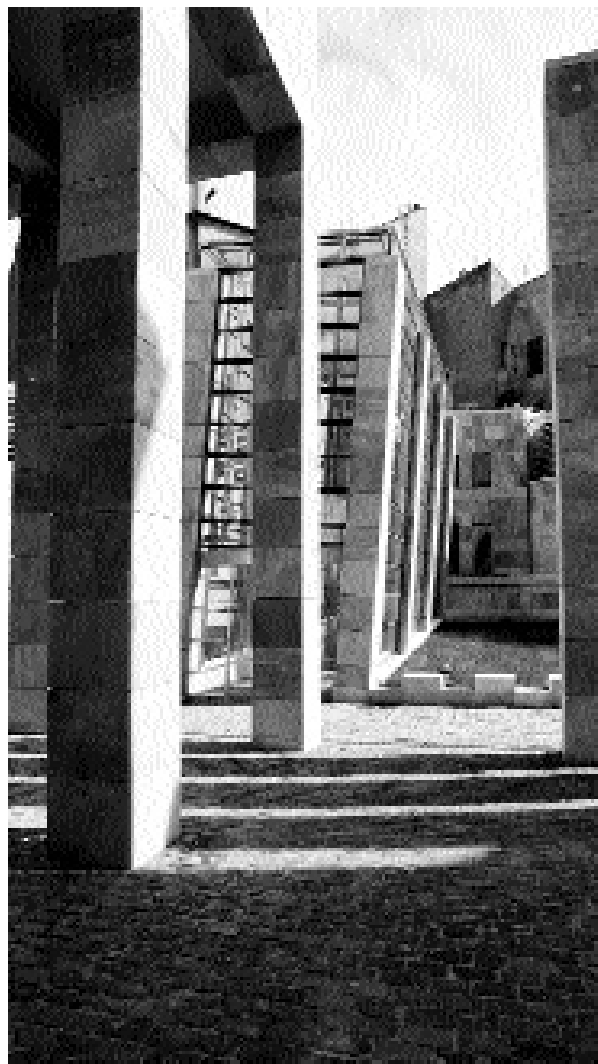
A tanúság minden betűjének helyet adott a magam tanúsága („Tanúja”), a *Múlt és Jövő* folyóirat. Ami ebből az igazi nyilvánosságra jutott, az maga is egy fal, a nyilvánosság falai körülkopogtatásának volt fölfogható. Három írás áttüremkedett ezen a falon, mint sebre szorított gyolcson a vér: *A hazugság helye*, Népszabadság, 2003. okt. 4., *A cinkosok helye* (sajnos *Katarzisz helyett* címmel, Magyar Hírlap, 2004. jan. 10.) és legvégül a Magyar Narancs felkérésére írt, betördelt, majd meggondolt, s majd több lap elutasítása után négy hónapi levelezéssel és kurtítással az *Élet és Irodalom* 2004. február 12-i számában megjelent *A holokauszt földjén*.

A tanúság persze nem élet. De bízom abban, hogy egyszer, valahol az fakadhat belőle.

Jeruzsálem, 2004. március 20.

Az összeállításban Mezei András versei olvashatók.

Fotók: Mayer András